

Річард III (Річард Третій)

Вільям Шекспір

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

РІЧАРД ТРЕТІЙ

Переклад Олександра Грязнова

ДІЙОВІ ОСОБИ:

К о р о л ь Е д у а р д IV.

Е д у а р д, принц Уельський, згодом король Едуард V,

Р і ч а р д, герцог Йорк – сини короля.

Г е о р г, герцог Кларенс,

Р і ч а р д, герцог Глостер, згодом король Річард III – брати короля.

М а л и й с и н К л а р е н с а (Едуард Плантагенет, граф Уорік).

Г е н р і, граф Річмонд, згодом король Генріх VII.

К а р д и н а л Б о р ч е р, архієпископ Кентерберійський.

Т о м а с Р о т р е м, архієпископ Йоркський.

Д ж о н М о р т о н, єпископ Ілійський.

Г е р ц о г Б е к і н г е м.

Г е р ц о г Н о р ф о л к.

Г р а ф С е р р і, його син.

Е н т о н і В у д в і л, г р а ф Р і в е р с, брат королеви Єлизавети.

М а р к і з Д о р с е т,

Л о р д Г р е й – сини Єлизавети від першого шлюбу.

Г р а ф О к с ф о р д.

Л о р д Г а с т і н г с.

Л о р д С т е н л і (він же граф Дербі).

Л о р д Л о в е л.

С е р Т о м а с В о г е н.

С е р Р і ч а р д Р е т к л і ф.

С е р В і л ь я м К е т с бі.

С е р Д ж е м с Т і р р е л.

С е р В о л т е р Г е р б е р т.

С е р Д ж е м с Б л е н т.

С е р Р о б е р т Б р е к е н б е р і, комендант Тауера.

С е р В і л ь я м Б р е н д о н.

Крістофер Ервік, священик.

Тресел,

Барклі - дворяни з почиту леді Анни.

Лорд - мер Лондона.

Шериф Вілтширський.

Елизавета, королева і дружина короля Едуарда IV.

Маргарита, вдова короля Генріха VI.

Герцогиня Йоркська, мати короля Едуарда IV і герцогів Кларенса та Глостера.

Леді Анна, вдова Едуарда, принца Уельського, сина Генріха VI, згодом - дружина короля Річарда III.

Донька герцога Кларенса (леді Маргарита Плантагенет).

Лорди, дворяни, слуги, посланець, паж, писар, священик, єпископ, городяни, міські старшини, радники, вбивці, гінці, солдати і інші.

Дія відбувається в Лондоні та інших місцях Англії.

ДІЯ ПЕРША

Сцена перша

Лондон. Вулиця.

Входить Глостер.

Глостер

Перетворило заколотів зиму

На благодатне літо сонце Йорка,

І хмари, що над нашим домом висли,

В морську безодню канули давно.

Нас увінчали лаври переможні;

Ми скинули військові обладунки,

Бенкетами змінивши брязкіт битв

І труб ревіння - музикою балів.

Жорстокий бог війни чоло розгладив.

Вже він в броні не скаче на коні,

Ворожі душі сповнюючи жахом,

А спритно витанцьовує з жінками

Під лютні дзвін, солодкий і п'янкий.

Та я, не здатний до розваг любовних,

До милування в дзеркалі собою;

Я, зроблений так грубо і недбало,
Що де мені вже зваблювати німф,
Манірних і розпусних; я, у кого
Ні зросту, ні величної постави,
Кого природа-скнара жартома
Зробила кривобоком і кульгавим;
Я, зліплений абияк і до строку
Відправлений між люди, в світ живих,
Таким потворним і таким калічним,
Що всі собаки гавкають на мене, –
Чим я займусь у цей солодкий час,
На що дозвілля буду витрачати?
Дивитися хіба на власну тінь,
Що як-не-як видовжується сонцем,
І нарікати на своє каліцтво?
Ні!.. Як не вийшло звабника із мене,
Що гідний цих зманіжених часів,
То я повинен злодієм зробитись,
Проклявши бездіяльність мирних літ.
Я сплів сільце: тлумаченням умілим
Чуток, і снів, і п'яних теревень
Ненавість розпалив я між братами –
Між Кларенсом і нашим королем.
Якщо король Едвард такий же щирий
І простодушний, як підступний я,
То жде Георга Кларенса в'язниця:
Бо буква "Г", як віщування кажуть,
Занапастить Едвардових дітей. –
Сховайся, думко, глибше: он і Кларенс.

Входять К л а р е н с під вартою і Б р е к е н б е р і.
День добрий, брате! Чом з тобою варта?

К л а р е н с
Його величність, про мою безпеку
Турбуючись, надав мені її,
Щоб в Тауер спровадити з ескортом.

Г л о с т е р
За що?
К л а р е н с

За те, що я зовусь Георгом.

Г л о с т е р

Це ж не твоя провина, бо за це
Батьків хрещених треба б ув'язнити.
Чи, може, заманулось королю,
Щоб в Тауері знов тебе хрестили?
Що трапилось, мій брате? Поясни.

К л а р е н с

Все, Річарде, сказав би, та не знаю.
Він тільки снам і віщуванням вірить.
Як зрозумів я, здумав наш король
Із алфавіту вилучити зовсім
Ту букву "Г". Йому хтось напрозорочив,
Що у його потомків буква "Г"
Відніме трон. Оскільки я – Георг,
То він загрозу у мені побачив,
І через це безглуздя, брате мій,
Король мене відправив до в'язниці.

Г л о с т е р

Отак завжди, коли чоловіки
Виконують жіночі забаганки.
У Тауер не брат тебе відправив,
А королева наша, леді Грей.
Вона його до крайнощів доводить.
Чи не вона і брат благочестивий,
Ентоні Вудвіл, радили йому,
Щоб в Тауері лорда-камергера
Він ув'язнив? Лиш нині бідний Гастінгс
Був звільнений. І ми у небезпеці.

К л а р е н с

Хто ж нині у безпеці, брате мій?
Лиш родичі найближчі королеви,
Та ще гінці, що поміж королем
І місіс Шор з любовними листами
Снують вночі. Ти чув, як слізно Гастінгс
Заступництва просив у місіс Шор?

Г л о с т е р

І помолившись божеству цьому,
Лорд-камергер таки отримав волю.
Тож, видно, до прихильності монарха
Найкращий шлях – носить її ліврею,
Бо стільки влади їй надав король, –
Як і дружині, всохлій і ревнивій, –
Що в Англії тепер жіноче царство.

Б р е к е н б е р і

Мілорди, я прошу мені пробачить,
Але король суворо наказав,
Щоб у розмови не вступав ні з ким,
Хоч хто б йому зустрівся, герцог Кларенс.

Г л о с т е р

Ну, що ж? Тоді, люб'язний Брекенбері,
Прислухайтесь до бесіди братів.
У ній нема крамоли. Ми говорим,
Що мудрий і відважний наш король;
Що королева наша благородна,
Розважлива, вродлива й не ревнива;
Що в місіс Шор чарівні ніжки й губки,
Відкритий погляд і не злий язик;
Що знаттю стали рідні королеви.
Чи ви це заперечуєте, сер?

Б р е к е н б е р і

Ну, я у це не плутаюсь, мілорде.

Г л о с т е р

Не плутаєтесь? З ким? Із місіс Шор?
Хто плутається з нею, той повинен
Мовчати. Всі мовчать, крім одного.

Б р е к е н б е р і

Хто ж той один, мілорде?

Г л о с т е р

Ну й хитрун ти!
Звичайно, чоловік. Що, донесеш?

Б р е к е н б е р і

Пробачте, ваша світлосте: повинен
Я бесіду між вами припинить.

К л а р е н с

Виконуй свій обов'язок. Скорімося.

Г л о с т е р

Повинні ми коритись, бо - в опалі.
Прощаймося. Я піду до короля.
Хоч що б мені зробити довелося -
Сестрою звати удовицю Грей -
Та я тебе з ув'язнення звільню.
Бо те, що ти в немилості у брата,
Так боляче засмучує мене!

К л а р е н с

Так, Річарде, для нас обох це гірко.

Г л о с т е р

В ув'язненні недовго будеш ти.
Повір, що я про це вже потурбуюсь.
Ти потерпи.
К л а р е н с
Доводиться. Прощай.

К л а р е н с, Б р е к е н б е р і та варта
ідуть геть.

Г л о с т е р

Іди; ти не повернешся ніколи,
Простакуватий брате. Так люблю
Тебе я ніжно, що пошлю на небо,
Якщо воно в дарунок прийме душу.
Та хто це? Чи не Гастінгс із тюрми?

Входить л о р д Г а с т і н г с.

Г а с т і н г с

Бажаю вашій світлості здоров'я.

Г л о с т е р

І вам, шановний лорде-камергерє.
Я радий знов на волі бачить вас.
Як витримали ви тягар в'язниці?

Г а с т і н г с

Як і належить в'язню: із терпінням.
Та, сподіваюсь, я ще доживу
До дня, коли віддячити зумію
Усім, хто засадив мене в тюрму.

Г л о с т е р

Без сумніву. Про це і Кларенс мріє.
Одні у вас і в нього вороги,
Обом вони нашкодили добряче.

Г а с т і н г с

Та прикро, що орла саджають в клітку,
А чинять хижі яструби розбій.

Г л о с т е р

Не чули ви: що робиться за морем?

Г а с т і н г с

За морем непогано, дома гірше:
Король наш зовсім хворий і слабкий,
І лікарі тривожаться за нього.

Г л о с т е р

Воістину погана новина.
Нестриманістю давньою своєю
Король занапастив шляхетне тіло.
Як сумно це... То він лежить?

Г а с т і н г с

Лежить.

Г л о с т е р

Ідіть до нього. Я за вами слідом.

Гастінгс іде геть.

Я сподіваюсь, що король помре,
Та перед тим у рай пошле Георга.

А я вже постараюсь розпалити
Гнів короля, підсиливши брехню
Відточеністю доказів вагомих.
Якщо здійсниться задум цей таємний,
То Кларенс навіть дня не проживе.
А там хай Бог і Едуарде візьме,
Моїм турботам доручивши світ.
Для цього доведеться одружитись
З молодшою Уоріка дочкою.
Щоправда, вбив я батька й чоловіка
У неї... Втім, я втрату оплачу,
Зробившись чоловіком їй і батьком.
Я одружусь, та тільки не з любові,
А щоб здійснити задуми таємні,
У чому може шлюб допомогти.
Одначе, я замріявся дочасно.
Живий ще Кларенс, править Едуард.
Сховай підступні наміри в душі:
Ще рано рахувати бариші.
(Іде геть.)

Сцена друга

Лондон. Інша вулиця.
Входить похоронна процесія.
Труну з тілом короля Генріха VI
супроводжує ескорт, озброєний алебардами,
д в о р я н и і л е д і А н н а в жалобному одязі.

Л е д і А н н а
На землю ставте цю почесну ношу.
Якщо вже честь покладено в труну,
Оплакати дозвольте, як годиться,
Ланкастера дочасну й наглу смерть.
Лик восковий святого короля!
Холодний прах Ланкастерського дому!
Пробач, що твій я викликаю дух,
Щоб він почув гіркі ридання Анни,
Яку вдовою сина Едуарда
Зробила та ж безжалісна рука,
Що завдала тобі смертельні рани.

Крізь вікна ці розвіялось життя.
В них сліз бальзам даремно проливаю.
Будь проклята рука, що їх зробила!
Будь прокляте те серце безсердечне
І кров того, хто кров твою пролив!
Хай буде винуватець наших бід
Сам жертвою жахливого нещастя,
Якого б я бажати не могла
Ні павукам, ні жабам, ні гадюкам –
Мерзеннішим створінням із усіх!
Якщо колись дитя у нього буде,
Хай з'явиться потворним недоноском,
Хай виглядом відразливим, огидним
Лякає матір, сповнену надій,
А норов хай від батька успадкує!
Коли б він одружився, хай дружина
Ридає ще сильніше у заміжжі,
Ніж плачу я, нещасна, у вдівстві! –
Продовжимо скорботний шлях до Чертсі,
Де короля повинні поховати.
Як стомитесь нести, то зупиніться:
Я знову буду плакати над ним.

Носії піднімають труну.
Входить Г л о с т е р.

Г л о с т е р
Гей! Опустіть труну з мерцем на землю!

Л е д і А н н а
Який чаклун покликав сатану
Завадити благочестивій справі?

Г л о с т е р
Труну на землю! Слухати наказ!
Бо, присягаюсь, вас зроблю мерцями!

Д в о р я н и н
Мілорде, пропустіть труну! Вступіться!

Г л о с т е р

Брутальний псе! Зійди з дороги сам.
Геть алебарду! Бо, клянусь святими,
Зіб'ю тебе із ніг і розчавлю,
Негіднику нахабний, за зухвалість!

Носії опускають труну.

Л е д і А н н а
Що? Затремтіли? Жах на вас напав?
Я вас не звинувачую: ви – люди
І ви безсилі перед сатаною. –
Посланце пекла, зникни із очей!
Ти владний був над смертним тілом жертви,
Та над душею ти не владний. Геть!

Г л о с т е р
Свята, будь милосердною зі мною,
Не витрачай дарма лайливих слів!

Л е д і А н н а
В ім'я Господнє згинь, нечистий, згинь!
Ти світ щасливий обернув на пекло,
Де лиш прокляття й стогони звучать.
Тобі приємний вигляд справ огидних?
То подивись: ось жертва рук твоїх.
Милуйся! Рани Генріха розкрились
І знову почали кровоточити.
Тремти, карайся, нелюде потворний:
З'явився ти, і виступила кров
Із жил порожніх, де нема вже крові.
Природі це так само суперечить,
Як суперечать їй твої діла.
Господь, хто кров явив нам цю, помстися!
Хай небо знищить блискавкою вбивцю,
Нехай земля розверзнеться під ним
І пожере його, як пожирала
Кров короля, яку він сам пролив.

Г л о с т е р
Закони милосердя вам відомі?
Там сказано: за зло плати добром,

Благословляй того, хто проклинає.

Л е д і А н н а

Тобі, потворо, ні людські, ні Божі
Закони невідомі. Пожаліти
Буває здатним навіть дикий звір.

Г л о с т е р

А я не здатний. І тому – не звір я.

Л е д і А н н а

О диво! Правду мовив сатана.

Г л о с т е р

Подвійне диво: ангел розлютився.
Дозволь мені, довершеносте дивна,
Перед тобою виправдять себе
У всіх, мені приписаних, зlodійствах.

Л е д і А н н а

Дозволь, огидне втілення пороків,
Стократ тебе, проклятий, проклясти
За всі зlodійства, вчинені тобою.

Г л о с т е р

Чарівніша, ніж висловити можу,
Дай вимолити прощення твоє.

Л е д і А н н а

Мерзенніший, ніж можу уявити,
Повісься: лиш тоді тебе прощу.

Г л о с т е р

Зробивши так, я визнав би провину.

Л е д і А н н а

Зробивши так, помстився б сам собі
За те, що інших знищував, і, може б,
Ти прощення у мене заслужив.

Г л о с т е р

Якщо ж я їх не знищував?

Л е д і А н н а

Он як!

Чи всі вони живі? О ні, убиті

Тобою, вихованцем сатани.

Г л о с т е р

Твого не убивав я чоловіка.

Л е д і А н н а

Не убивав? То може, він живий?

Г л о с т е р

Ні, вбитий він рукою Едуарда.

Л е д і А н н а

І ти не подавився від брехні?

Застала ж королева Маргарита

Тебе тоді, як ти злодійський меч

Ще обтирав від крові чоловіка.

Ти вслід за ним убив би і її,

Якби тебе брати не зупинили.

Г л о с т е р

Тому причина – злий її язик,

Що приписав мені братів провину.

Л е д і А н н а

Причина – кровожерливість твоя.

Ти і вві сні лише убивства бачиш.

Ти короля убив?

Г л о с т е р

Ну я, нехай.

Л е д і А н н а

О злодіє, нехай? То хай Господь

Навіки прокляне тебе за злочин!

Король був добрим і благочестивим.

Г л о с т е р

Такому місце лиш на небесах.

Л е д і А н н а

Так, він на небесах. Ти там не будеш!

Г л о с т е р

Ну, що ж? Нехай подякує мені
За те, що я послав його на небо,
Де будь йому пристойніше, ніж тут.

Л е д і А н н а

Тобі ж підходить місце лиш у пеклі.

Г л о с т е р

Є ще одне... Сказати не посмів.

Л е д і А н н а

Либонь, в тюрмі?

Г л о с т е р

О ні, у тебе в ліжку.

Л е д і А н н а

Нехай з тобою в ліжку сплять кошмари.

Г л о с т е р

Кошмари й сплять, допоки ти не спиш.

Л е д і А н н а

Я сподіваюсь.

Г л о с т е р

Ну а я це знаю.

Але облишмо дотепів змагання,
Розмову повернувши в інший бік.
Скажи: чи заслуговує на кару
Так само, як і вбивця, винуватець
Убивства чоловіка й короля?

Л е д і А н н а

Ти сам і винуватець, і убивця.

Г л о с т е р

О ні, твоя краса – всьому причина!
Вона вві сні тривожила мене,
Підбурюючи світ мечу віддати,
Щоб я в твоїх обіймах засинав.

Л е д і А н н а

Якщо б це так було, то я б, убивце,
Красу цю здерла нігтями з лица.

Г л о с т е р

Дивитися, як гине ця краса?
Не дав би я на неї посягнути.
Вона для мене, як для світу сонце:
Вона – мій день, вона – моє життя!

Л е д і А н н а

Хай згубить смерть життя, хай згасне день!

Г л о с т е р

Не проклинай себе. Ти – все для мене.

Л е д і А н н а

Красу згубивши, я тобі помщуся.

Г л о с т е р

Повір, твоя ворожість неприродна:
Не можна мстити за палку любов.

Л е д і А н н а

Ворожість ця розумна й справедлива:
Я мщу тому, ким вбитий чоловік.

Г л о с т е р

Той, хто тебе позбавив чоловіка,
Бажав для тебе кращого знайти.

Л е д і А н н а

Немає в світі кращого за нього.

Г л о с т е р

Зате є той, хто більше любить вас.

Л е д і А н н а

Хто ж він?

Г л о с т е р

Плантагенет.

Л е д і А н н а

І він так звався.

Г л о с т е р

Ім'я одне, а удача зовсім інша.

Л е д і А н н а

І де ж він?

Г л о с т е р

Тут.

Леді Анна плює йому в обличчя.

Навіщо ти плюєш?

Л е д і А н н а

Хотіла б я отрутою плювати.

Г л о с т е р

Вона не личить ніжним цим вустам.

Л е д і А н н а

Та притаманна жалюгідній жабі.

Для мене ти – отрута. Геть з очей!

Г л о с т е р

Мені отрута, мила, – погляд твій.

Л е д і А н н а

Жаль, не вбиває він, як василіски.

Г л о с т е р

Нехай уб'є – відразу б тільки вмерти!

Зневагою карає він живцем.

Він викликає, соромно зізнатись,

Дитячі сльози із моїх очей.

Із цих очей не впало ні сльозинки,

Коли мій батько Йорк із Едуардом

Ридали, вчувши розповідь про те,
Як Ретленда убив жорстокий Кліффорд.
Коли твій грізний батько говорив
Про смерть мого і плакав, як дитя,
Бо горе перехоплювало горло,
Коли у всіх, що слухали, обличчя
Були в сльозах, як листя під дощем,
З очей моїх скорбота не змогла
Цілком доречні вичавити сльози.
Безсиле горе, та твоя краса
Всесильна. Подивись, – від сліз я сліпну.
Язик мій досі ніжних слів не знав,
Не вмів просити ворога чи друга.
Та я тепер – краси твоєї раб,
І серце про помилування просить,
Підказуючи просьби язика.

Леді Анна з презирством дивиться на нього.
О, не криви презирливо вуста,
Що створені лишень для поцілунків!
Якщо не знайдеш прощення у серці,
Тоді візьми до рук цей гострий меч
І вдар мене, щоб випустить на волю
Те серце, що взяла ти у полон.
Я для удару відкриваю груди,
Навколішках молю тебе про смерть.
(Підставляє груди для удару.)
Леді Анна намагається вдарити його мечем.
Чого ти ждеш? Я Генріха убив.
Але краса твоя – тому причина.
Не зволікай! Я вбив і Едуарда,
Та в тому винен твій небесний лик.
Леді Анна впускає меч на землю.
Меч підніми чи підійми мене.

Л е д і А н н а
Встань, лицеміре! Заслужив ти смерті,
Та я тобі не можу бути катом.

Г л о с т е р
Тоді скажи, щоб сам я вбив себе.

Л е д і А н н а
Я вже сказала.
Г л о с т е р
Та сказала в гніві.
Ти знов скажи! Скоряючись тобі,
Моя рука, яка в ім'я кохання
Безжалісно любов твою убила,
В ім'я того ж кохання без вагань
Тоді уб'є любов безмірно більшу,
І винною в обох смертях ти будеш.

Л е д і А н н а
Дізнатись би, що в серці?

Г л о с т е р
Про те язик мій каже.

Л е д і А н н а
Боюсь, обоє брешуть.

Г л о с т е р
Тоді брехливі всі.

Л е д і А н н а
Вложи свій меч у піхви.

Г л о с т е р
Скажи, що ти прощаєш.

Л е д і А н н а
Дізнаєшся пізніше.

Г л о с т е р
Надія в мене є?

Л е д і А н н а
Живуть всі люди нею.

Г л о с т е р
Прийми від мене перстень.

Л е д і А н н а

Але свого не дам.

(Одягає перстень на палець.)

Г л о с т е р

Як палець твій в полон узяв мій перстень,

Так серце ти моє взяла в полон.

То володїй же ними неподільно.

Коли б твій бідний і покірний раб

Міг випросити в щедрості твоєї

Іще один знак милості, він був би

Навіки ошасливленим.

Л е д і А н н а

Чим саме?

Г л о с т е р

На мене всі турботи полишіть,

Я перший маю бути у жалобі.

Самі ж, прошу, прямуйте звідси в Кросбі.

Як урочисто я віддам землі

Монарха благородного останки

В монастирі у Чертсі і могилу

Сльозами покаяння обіллю,

Негайно поспішу, щоб вас побачить.

Із багатьох причин, – про це пізніше, –

Благаю дати згоду.

Л е д і А н н а

Від душі

Її даю, бо бачити я рада

Розкаяння. – Вам, Тресселе і Барклі,

Належить супроводити мене.

Г л о с т е р

Невже не попрощаєтесь?

Л е д і А н н а

Вам мало?

У вас навчившись лестошам, скажу:

Ви уявіть, що я вже попрощалась.

Леді Анна, Трессел і Барклі ідуть геть.

Г л о с т е р

Несіть труну.

Д в о р я н и

В Чертсейський монастир?

Г л о с т е р

Та ні, у Біле братство. Там чекайте.

Ідуть усі, крім Глостера.

Хто так безглуздо зваблював жінок?

Хто жінкою оволодів так дивно?

Вона – моя, хоч швидко надокучить.

Ха! Як же так?! Прийшов до неї я, –

Убивця чоловіка, вбивця свекра, –

Текли із серця злоба і ненависть,

Із вуст прокляття, сльози із очей,

А тут, в труні, лежав кривавий доказ.

Все проти мене: Бог, цей труп і совість.

І навіть друга в поміч не було,

Один диявол тільки й лицемірство.

І всупереч всьому – вона моя!

Невже забутий нею чоловік,

Принц Едуард, якого спересердя

При Тьюксбері мечем я заколов?

Трьох місяців відтоді не минуло!

А він мав чисту королівську кров,

Красивим був, розумним і сміливим.

Такого вже на світі не знайти.

І раптом погляд кидає вона

На мене, хто довершеного принца

У розквіті скопив, надавши їй

Невтішну долю й постіль удовину?

На мене, хто потворний і кривий,

Хто весь не вартий частки Едуарда?

Ні, герцогство поставлю проти пенса,

Що досі я не знав собі ціни!

Чорти б мене взяли! Хоч як це дивно,

Для неї я і справді – чоловік.

Тож дзеркало купити доведеться,
Кравців найняти з дюжину чи більше:
Нехай мені стрункішим зроблять стан.
Якщо вже втерлись ми до себе в милість,
Розщедримось хоч трохи на красу.
Спроваджу зараз короля в могилу
І знову жінку зваблювать піду.
Допоки в мене дзеркала немає,
Мене хай тінню сонце зображає.
(Іде геть.)

Сцена третя

Лондон. Кімната у палаці.
Входять к о р о л е в а Є л и з а в е т а,
Р і в е р с та Г р е й.

Р і в е р с
Утіштеся хоч трохи, королево:
Король, я вірю, видужає скоро.

Г р е й
Він мучиться сильніш від ваших мук.
Прошу, заради Бога, заспокойтесь,
Веселістю монарха підбадьорте.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Що жде мене, якщо король помре?

Р і в е р с
Нічого, окрім втрати чоловіка.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
У втраті цій зливаються всі втрати.

Г р е й
У цьому горі, – слава небесам, –
Ваш син, спадковий принц, опора вам.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Він дуже юний, і до повноліття

Опікуватись ним повинен Глостер,
А він не любить ні мене, ні вас.

Р і в е р с
Йому вже доручили опікунство?

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Про це не оголошено іще,
Та як помре король, все так і буде.

Входять Б е к і н г е м і С т е н л і.
Г р е й
З'явилися лорди Бекінгем і Стенлі.

Б е к і н г е м
Вітаємо сердечно королеву.

С т е н л і
Хай Бог колишню радість верне вам.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
На побажання щире, лорде Стенлі,
"Амінь" графиня Річмонд не сказала б.
Та хоч дружина ваша нас не любить,
Немилістю я вам не відплачу.

С т е н л і
Я вас молю не вірити пліткам,
Які звели наклепники на неї.
Якби тут частка правди і була,
Вважайте цю ворожість за дивацтво,
За примху хворобливої душі.

Р і в е р с
Ви бачили сьогодні короля?

С т е н л і
Ми тільки-но із лордом Бекінгемом
Відвідали удвох його величність.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Як вам здається, – краще королю?

Бекінгем

Надійтеся на краще: він бадьорий.

Королева Єлизавета

Врятуй його Господь! Ви говорили?

Бекінгем

О, так. Його величність побажав,
Щоб герцог Глостер з вашою ріднею
Дійшли до згоди. Хоче він також
Їх помирити з лордом-камергером.
Тому й прийти до нього всім звелів.

Королева Єлизавета

Дай бог! Але примирення не буде.
Боюсь, що щастю нашому – кінець.

Входять Глостер, Гастінгс і Дорсет.

Глостер

Стомився я від підступів постійних.
Нашіптують на вухо королю,
Що грубий я, мовляв, що не злюбив їх.
Йому погано служать, присягаюсь,
Усі, хто зводять наклепи на мене
Тому лиш, що лестити я не звик,
Лукавити, брехати, посміхатись
І кланятись манірно, як француз.
За те, що не кривляюсь, наче мавпа,
Зробили злісним ворогом мене!
Невже людина чесна і беззлобна
Не може жити в спокої і мирі,
Щоб з неї не знущались брехуни?

Ріверс

Про кого, ваша світлосте, ця мова?

Глостер

Про тебе, в кого совісті катма.

Я ображав тебе? Тобі я шкодив?
Когось зі зграї вашої зганьбив?
Чума на вас! Ледей стане королю, –
Хай буде він здоровим вам на горі! –
Хоч трохи краще, ви вже біжіте
Його своїми скаргами терзати.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Ви помилились, Глостере. Король
Не через скарги будь-чийї, а сам,
Із волі королівської своєї,
Послав за вами. Може, він помітив
У ваших вчинках дивну ворожнечу
До мене, до дітей і до рідні.
Бажає він причину з'ясувати,
Щоб поміж нами відновити мир.

Г л о с т е р
Не знаю, що сказати. Світ здрібнів.
Орлів усюди потіснили сови.
Відколи у вельможі вийшли блазні,
Вельможам блазнювати довелось.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Я розумію: заздрісно вам дуже,
Що в милості уся моя рідня.
Не дай нам Бог потрапити вам в руки!

Г л о с т е р
На жаль, він нас віддав до ваших рук.
Від наговору вашого мій брат
Тепер в тюрмі, а сам я – у опалі.
Зневажене дворянство родове,
Зате у знать полізла та дрібнота,
Якої вчора ще ніхто не знав.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Творець, який мою смиренну долю
На велич неспокійну поміняв,
Мені за свідка в тому, що ніколи
Його величність я не підбивала

Супроти брата Кларенса. Скоріш,
Я часто заступалася за нього.
Мілорде, ці підозри безпідставні
Так боляче образили мене!

Г л о с т е р
Наважителя стверджувати, може,
Що ув'язнили Гастінгса не ви?

Р і в е р с
Наважиться, мілорде! Бо відомо...

Г л о с т е р
Наважиться, звичайно. І не тільки.
Іще зректись наважиться вона,
Що вашому піднесенню сприяла,
І твердити, що за заслуги – честь.
Наважиться!.. І ось вінець відваги...

Р і в е р с
Вінець відваги? Що?

Г л о с т е р
Корона. Шлюб.
Відвага – обвінчатись з королем,
З красунчиком, який холостякує.
Бабуся ваша гірше заміж вийшла.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Мілорде! Надто довго я прощала
І грубощі, і ваше глузування.
Клянуся розказати королю,
Які мені ви чините образи.
Та краще б я батрачкою була,
Ніж бути королевою, що мусить
Терпіти грубість, докори й зневагу.
В глибині сцени з'являється
к о р о л е в а М а р г а р и т а.
Сан королеви – невелика радість.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

(на бік)

Хай Бог цю радість в тебе відбере.

Твій сан, і трон, і честь – мої по праву.

Г л о с т е р

Загрожуєте все розповісти?

Розказуйте! Усе, що говорив я,

При королі дослівно повторю.

Хай в Тауер мене за це посадять,

Я стверджую: мої труди забуті.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

(на бік)

Дияволе, я пам'ятаю все:

Тобою вбитий чоловік мій Генріх,

Тобою вбитий син мій Едуард.

Г л о с т е р

Задовго перед тим, як ви посіли

Із чоловіком королівський трон,

Мов шкапа, я тягнув його поклажу,

Змітаючи бундючних ворогів,

А друзів нагороджуючи щедро.

Щоб в ньому грала королівська кров,

Я лив свою.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

(на бік)

Багато лив ти крові,

І кращої, аніж в тобі тече.

Г л о с т е р

А ви і чоловік тодішній Грей

Злочинно до Ланкастерів примкнули. –

Ти, Ріверсе, також. – У їх рядах

Ваш чоловік в Сент-Олбенсі загинув.

Я нагадаю вам, якщо забули,

Ким ви були тоді і ким ви стали,

А також – ким я був і ким я став.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

(на бік)

Убивцею ти був і залишився.

Г л о с т е р

А бідний Кларенс! Тестя він покинув,
Порушив клятву – Бог йому пробач!

К о р о л е в а М а р г а р и т а

(на бік)

Ні, покарай Господь!

Г л о с т е р

Він перейшов
На бік до Йорків; брата Едуарда
Він звів зі мною разом на престол.
Від брата ж замість вдячності – в'язниця.
Якби я мав, як в Едуарда, серце
Із кременю! А в нього щоб було
Податливе й м'яке, як маю я!
Занадто я простий для цього світу.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

(на бік)

Залиш цей світ і в пекло заберись,
Дияволе, там царювати мусиш!

Р і в е р с

Мілорде, в міжусобній боротьбі
Ми королю законному служили.
Якби були ви нашим королем,
Служили б ми і вам так само вірно.

Г л о с т е р

Я? Королем? Скоріше б я пішов
В різнощики. Про це я і не мріяв.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

І справді. Мало радощів, мілорде,
Зазнали б ви, зробившись королем,
Як мало їх зазнала я, повірте,
Зробившись королевою для вас.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

(на бік)

Так, радості у цьому небагато.

Я королева теж, та я нещасна.

Не можу більше стримуватись я!

(Виходить вперед.)

Гей ви, пірати! Що, не поділили

Добро, яке у мене відняли?

Чому ж, злочинці, ви не затремтіли,

Як перед королевою підданці,

Або як перед катом бунтарі?

(Глостеру.)

А ти чому ховаєшся, мерзото?

Г л о с т е р

Навіщо, відьмо, ти сюди прийшла?

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Щоб злочини твої порахувати.

І доки не закінчу - не тікай.

Г л о с т е р

Ти ж вигнана звідсіль під страхом смерті?

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Так, вигнана. Та це вигнання гірше,

Ніж смерть, яка загрожує мені.

Мені ти винен сина й чоловіка.

(До Єлизавети)

Ти - королівство. - Ви ж усі - покірність.

Всі прикροщі мої - по праву ваші,

Бо ви украли радощі мої.

Г л о с т е р

Тебе прокляв мій батько перед смертю,

Коли його із глумом ти вінчала

Короною з паперу. Із очей

Його котились сльози. Щоб отерти,

Тоді йому ти хусточку дала,

Всю вимазану в Ретлендовій крові.

І це прокляття батькове упало

На тебе, закликаючи до помсти.
Сам Бог тебе карає, а не ми.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Бог справедливий. Мстить він за невинних.

Г а с т і н г с
Жахлива справа - вбити юнака!
Жорстоке і нечуване злодійство!

Р і в е р с
Примушувала розповідь про нього
Людей бездушних плакати також.

Д о р с е т
Усі тоді до помсти закликали.

Б е к і н г е м
Лив сльози навіть сам Нортумберленд.

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Як! Між собою ви сварились тут,
Були готові горло перегризти -
І раптом всі накинулись на мене!
Невже прокляття Йорка пролунало
Так голосно на небі, що усе -
Смерть Генріха і сина Едуарда,
І втрата трону, і моє вигнання -
Розплата за придушене щеня?
Невже прокляття й справді долітають
Крізь хмари до небес? Тоді нехай
Мої прокляття теж на них почують!
Хай ваш король помре, та не в бою,
Помре від ненажерності своєї!
Хай Едуард, що нині принц Уельський,
Як син мій, принц Уельський Едуард,
Злодійськи вбитий буде, не дозрівши!
Хай, королево, втратиш ти престол,
Як я, вдова й колишня королева!
Хай смерть дітей оплачеш, живучи,
Щоб бачити, як бачу я, ту, іншу,

Що відняла права твої і сан!
Переживи своє коротке щастя
І, у багнюку скинута, помри
Нещасною, бездітною вдовою! –
А ви, Дорсете, Ріверсе і Гастінгс,
Дивилися байдуже, як вбивали
Кривавими кинджалами мого
Улюбленого сина Едуарда. –
І ви тоді у розквіті помріть!

Г л о с т е р
Доволі, відьмо, каркати зловісно!

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Тебе забувши? Слухай, псе, і стій.
Коли у Бога є бичі страшніші,
Ніж ті, що я на тебе накликаю,
Хай визріти він дасть твоїм гріхам,
А там свій гнів скеровує на тебе,
На винуватця розбрату і смут!
Хай сумніви тобі терзають душу!
Підозрами всіх друзів відштовхни,
А зрадників візьми собі за друзів!
Нехай до тебе, ледь прикриєш очі,
З'являються тяжкі й жахливі сни
І мучає твій дух бісівське кодро!
Ти, вепре, що з народження свого
Позначений, як виродок, як нелюд!
Утроби материнської ганьба!
Паскудний виплід батькового сім'я!
Такій нарузі над людським еством
Одне ім'я на світі...

Г л о с т е р
Маргарита!

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Ні, Річард!
Г л о с т е р
Ви покликали мене?

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Тебе?

Г л о с т е р

Так не мене? А я подумав,

Що ви мене так злісно обзивали.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Тебе, звичайно. Реплік не потрібно:

Прокляття я не кінчила іще.

Г л о с т е р

А я закінчив словом "Маргарита".

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Отож, саму себе ви прокляли.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Порожня лялько! Горе-королево!

Навіщо ти плекаєш павука,

В чию невдовзі втрапиш павутину?

Дурненька! Ти сама нагостриш ніж,

Який тебе уб'є. Та день настане,

І ти сама проклять моїх попросиш

Цю жабу кривобоку проклясти.

Г а с т і н г с

Ну, досить! Ці зухвалі лжепророцтва

І злісні ці прокльони нам набридли.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Нахабо! А мені ти не набрид?

Р і в е р с

За послугу вважав би вас навчити

Обов'язку.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Обов'язок слуги -

Запам'ятать, що я вам - королева,

А ви - мої підданці. От і все.

Д о р с е т

Не сперечайтесь, бо вона безумна.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Мовчав би, новоспечений маркізе.

Твій герб новий блищить, як мідний гріш.

Не зрозуміти вискочкам, що значить:

Величному зробитися нічим.

Хто високо, той всім вітрам відкритий,

А як впаде – розіб'ється на смерть.

Г л о с т е р

Отож, запам'ятайте це, маркізе.

Д о р с е т

І вам, мілорде, знати це не гріх.

Г л о с т е р

Ну, я, принаймні, високо родився.

Хто на верхівці кедра звив гніздо,

Той вітру – друг і сонця не боїться.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Та сам ти людям заступаєш сонце:

Смертельну тінь на сина кинув ти.

Ти хмарами жорстокості своєї

Навік моє світило погасив.

Ви в нашому гнізді своє змостили.

Всезнаючий Господь! Не потерпи!

Нехай вони за кров заплатять кров'ю!

Б е к і н г е м

Та посоромтесь! Будьте милосердні!

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Ні сорому, ні милості не ждять.

Були ви милосердними зі мною?

Надії вбити сором вам не дав?

Знедолили мене немилосердно,

На вічний сором прирекли мене.

І шаленіє в соромі печаль.

Бекінгем

Та припиніть же!

Королева Маргарита

Лорде Бекінгеме!

Тобі цілую руку шанобливо.

Хай щастя твій не покидає дім!

Невинна кров тебе не сплямувала,

Тож хай тебе прокльони обминуть.

Бекінгем

Хай обминуть і інших. Бо прокляття

До вуст, що проклинають, пристають.

Королева Маргарита

Ні, до небес підносяться вони,

Тривожачи Творця. О Бекінгеме,

Слідкуй весь час за цим скаженим псом:

Бо він, хвостом махаючи, кусає,

І кожен раз смертельний цей укус.

Не знайся з ним, його остерігайся!

Гріха і пекла носить він ознаки,

І духи зла скоряються йому.

Глостер

(До Бекінгема)

Про що вона говорить?

Бекінгем

Цим словам

Не надаю я значення, мілорде.

Королева Маргарита

Ти гребуєш порадою моєю

І лестиш чорту? Бережись його!

Згадай мене, коли смертельні муки

Від нього згодом приймеш, і скажи:

"Збувається пророцтво Маргарити".

Хай кожного ненавидить він злісно,

А ви – його і всіх вас разом – Бог!

(Іде геть.)

Г а с т і н г с

Волосся дибом встало від проклять.

Р і в е р с

І в мене теж. Чому вона на волі?

Г л о с т е р

Судити не наважусь: їй на долю

Гіркий дістався жереб. Завинив

І я у тому, каюсь щиросердно.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Я шкоди їй ніколи не чинила.

Г л о с т е р

Та всі її нещастя – вам на користь.

Творив я самовіддано добро

Для декого, хто це не пам'ятає.

А з Кларенсом вже щедро розплатились:

За всі труди посаджено у хлів.

Пробач, Господь, тому, хто в цьому винен!

Р і в е р с

Мілорде, згідно з вченням християнським

Повинні ми за кривдників молитись.

Г л о с т е р

Я так і намагаюся.

(на бік)

Ще б пак!

Бо клянучи, прокляв би я себе.

Входить К е т с б і.

К е т с б і

Його величність просить королеву,

І вашу світлість, і усіх мілордів

До себе у покої.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Я іду.

А ви, мілорди?

Р і в е р с

Ми йдемо за вами.

Всі, крім Глостера, виходять.

Г л о с т е р

Вчиняючи розбій, кричу: "Грабують!"

Свої таємні задуми вершу,

А всю вину я звалюю на інших.

І перед стадом легковірних дурнів, –

Між ними Стенлі, Гастінгс, Бекінгем, –

Над Кларенсом ридаю лицемірно,

Якого сам спровадив до тюрми.

Жаліюся, що леді Грей з ріднею

На брата нацькували короля.

Вони мене під'юджують до помсти

І Вогену, і Ріверсу, і Грею,

А я їм посилаюсь на Писання:

Господь велів за зло платить добром.

Так я своє злодійство прикриваю

Уривками євангельського тексту,

На людях з себе корчачи святого.

Та ось ідуть і спільники мої.

Входять д в а у б и в ц і.

Ну що, мої хоробрі й вірні друзі,

Готові ви здійснити справу цю?

П е р ш и й у б и в ц я

Так, ваша милість. Та потрібен пропуск.

Без нього у в'язницю не пройти.

Г л о с т е р

Я вже потурбувався: він у мене.

(Подає їм пропуск.)

Зробивши справу, прийдете у Кросбі.

Але потрібно діяти рішуче,

Не слухати ні просьб, ні умовлянь.

Бо Кларенс – балакун і красномовець,

Він може і розжалобити вас.

П е р ш и й у б и в ц я

Ну ні, мілорде. Нам не до розмов.

З балакунів – погані виконавці.

Працюють руки, а не язики.

Г л о с т е р

Ви - хвацькі молодці. Тепер я бачу:

Скоріш заплачуть камені, ніж ви.

Тоді до справи!

П е р ш и й у б и в ц я

Ми йдемо, мілорде.

Ідуть геть.

Сцена четверта

Лондон, Тауер.

Входять К л а р е н с і к о м е н д а н т Т а у е р а Б р е к е н б е р і.

Б р е к е н б е р і

Чому такі похмурі ви, мілорде?

К л а р е н с

Сьогодні я провів жахливу ніч:

Страшні й потворні сни мене гнітили.

Клянусь Христом, якби я навіть міг

Іще за ніч таку собі купити

Щасливе й безтурботне майбуття,

Відмовився б: такі я бачив жахи.

Б р е к е н б е р і

Мілорде, що ж ви бачили вві сні?

К л а р е н с

Приснилося мені, що втік я звідси

І кораблем в Бургундію пливу.

Пливе зі мною разом брат мій Глостер

І все мене на палубу зове.

І, з берегом прощаючись англійським,

Ми згадуємо вир гірких подій

Війни поміж Ланкастером і Йорком.

Йдемо ми з ним по палубі хиткій,

І раптом брат невдало оступився.

Я кидаюсь підтримати його,

Та, падаючи, він мене штовхає
За борт в кипіння знавіснілих хвиль.
О Боже! Як нестерпно я тонув!
Іще у вухах – рев води морської!
Іще в очах – страшні видіння смерті!
Я бачив затонулі кораблі,
І рибами обгризені скелети;
І якорі, і злитки золоті,
І діаманти, і прекрасні перли, –
Коштовності, яким нема ціни, –
Що дно морське покривом укривали.
З очниць людських, лобастих черепів
Глузливо витріщались самоцвіти,
Знущалися з очей, які колись
Знаходилися там, і насміхались
Над розсипом білючих кісток.

Б р е к е н б е р і

Як ви зуміли у смертельну мить
Розгледіти всі таємниці моря?

К л а р е н с

Не знаю – як, але усе я бачив.
Готовий був я вмерти, та вода
Тримала душу, їй не даючи
З грудей злетіти вільно у повітря.
А бідні груди ледь не розривались
Від спроб назовні вивергнути дух.

Б р е к е н б е р і

І ви проснулись від цієї муки?

К л а р е н с

Ні, смерть прийшла, та сон іще тривав.
Яке в душі творилося сум'яття!
Приснилось: по безрадісній ріці
Сумний човняр, оспіваний у віршах,
Мене у царство мертвих перевіз.
І перший, з ким збентежена душа
Зустрілась там, був славний тесть Уорік.
"Яку ти приймеш кару, – він спитав, –

За зраду і порушення присяги
У царстві мертвих, Кларенсе брехливий?"
Сказав і щез. Та інша тінь за ним:
Лик ангела із золотим волоссям,
Весь у крові. І крикнув він: "Ось Кларенс,
Підступний злодій, віроломний Кларенс,
Що заколов при Тьюксбері мене!
О фурії, тягніть його на муки!"
І невідомо звідки коло мене
З'явився цілий легіон чортів.
Вони зняли такий нестерпний галас,
Що я від диких криків пробудився,
Весь тремтячи. І довго ще мені
Здавалося, що досі я у пеклі:
Так цей жахливий сон мене потряс.

Б р е к е н б е р і
Не диво, що злякались ви, мілорде:
Від розповіді я жахнувся теж.

К л а р е н с
Я справді, друже, все оце здійснив,
Що каменем лягло мені на душу.
Для брата все! І ось його подяка!
О Господи! Якщо мої молитви
Твій гнів не відведуть, то покарай
Мене за зло, та пощади дружину
І збережи дітей моїх нещасних! –
Побудь іще зі мною, коменданте.
На серці тяжко. Може, я засну...

Б р е к е н б е р і
Я не піду. Пошли вам, Боже, спокій.

Кларенс засинає у кріслі.

Б р е к е н б е р і
Скорботі невідомий календар,
Їй все одно – чи день, чи ніч надворі.
Пишатись можуть титулами принци,
Та зовні – блиск, всередині – печаль;

Ціною мук, нещастя і турбот
Вони за привид слави часом платять.
Тож доля принца й доля жебрака
Однаково мінлива і тяжка.

Входять д в о є в б и в ц і в.

П е р ш и й у б и в ц я. Гей! Чи є тут жива душа?

Б р е к е н б е р і
Чого тобі? Ти як сюди ввійшов?

П е р ш и й у б и в ц я. Мені потрібний Кларенс, а ввійшов я сюди власними ногами.

Б р е к е н б е р і
Ти зашвидкий і небагатослівний.

Д р у г и й у б и в ц я. Краще швидко, аніж даремно гаятися. – Покажи йому наказ, та й по всьому.
Перший убивця подає Брекенбері папір, той його читає.

Б р е к е н б е р і
За цим наказом я повинен вам
Із рук на руки герцога віддати.
Не буду обговорювать наказ
І суть його не братиму під сумнів.
Ось вам ключі. Он герцог в кріслі спить.
А я піду монарха сповістити,
Що здав вам повноваження свої.

П е р ш и й у б и в ц я. Це дуже розумно, сер. Бувайте здорові.

Брекенбері іде геть.

Д р у г и й у б и в ц я. Ну що? Заколемо його вві сні?

П е р ш и й у б и в ц я. Ні, а то ще, прокинувшись, він скаже, що ми вбили його, як боягузи.

Д р у г и й у б и в ц я. Прокинувшись? Ти – дурень! Йому вже не прокинутись до Страшного суду.

П е р ш и й у б и в ц я. Ось тоді він і скаже, що ми його зарізали сплячим.

Д р у г и й у б и в ц я. Варто було згадати Страшний суд, і відразу стало страшно.

Перший убивця. Ти що, злякався?

Другий убивця. Я не боюся вбити його, бо на це є наказ. Боязно бути проклятим за вбивство – від цього жоден наказ не врятує.

Перший убивця. Я думав, що ти наважився.

Другий убивця. Я і наважився лишити йому життя.

Перший убивця. А я ось піду до герцога Глостера і все йому розкажу.

Другий убивця. Ні, зачекай трохи. Я сподіваюсь, що моя жалісливість швидко пройде. Не встигнеш полічити до двадцяти, як вона вивітриться.

Перший убивця. Ну, як тепер?

Другий убивця. Ніби краплина совісті ще залишилася.

Перший убивця. А ти згадай, скільки нам заплатять, коли справу буде зроблено.

Другий убивця. Чорти б його взяли! Я й забув про гроші. Хай помре!

Перший убивця. Де ж вона тепер, твоя совість?

Другий убивця. В гаманці у лорда Глостера.

Перший убивця. Отже, коли він його розв'яже, щоб розплатитись з нами, твоя совість випурхне звідти?

Другий убивця. І хай собі летить. Кому вона потрібна?

Перший убивця. А раптом вона до тебе повернеться?

Другий убивця. Не буду я більше з нею морочитись. Совість – підступна річ: вона чоловіка обертає на боягуза. Украв би – не можна, совість докоряє, лайнувся б – не можна, совість соромить, переспав би з дружиною сусіда – не можна, совість не велить. Вона щось на зразок духа з червоним від сорому обличчям, який нуртує у людських грудях і заважає у всіх справах. Якось знайшов я гаманець із золотом, а совість примусила повернути його власнику. З нею зв'яжешся – станеш жебраком. Недарма її женуть із усіх міст і сіл – небезпечна річ. Якщо людина хоче жити добре, у злагоді з собою, то повинна обходитися без совісті.

Перший убивця. А, дияволе! Ось і мене почала смикати: не вбивай, мовляв, герцога.

Другий убивця. А ти поклич на допомогу чорта і не піддавайся совісті; бо ти й зойкнути не встигнеш, як вона тебе загнуждає.

Перший убивця. Не на того напала: я – міцний горішок.

Другий убивця. Добре сказано! Ти, я бачу, від свого не відступишся. Ну що, пора до роботи?

Перший убивця. Вдар його по голові руків'ям меча, а потім втопимо його у бочці мальвазії, що стоїть за дверима.

Другий убивця. Добре вигадав! Зробимо з нього гарну настоянку.

Перший убивця. Тихше, він прокидається. Вдарити?

Другий убивця. Ні, спершу з ним поговоримо.

Кларенс

(прокидаючись)

Наглядаче, ти де? Налий вина.

П е р ш и й у б и в ц я
Вина, мілорде, буде, хоч залийся.

К л а р е н с
Ти хто такий?

П е р ш и й у б и в ц я
Людина, як і ви.
К л а р е н с
Та ти не принц, як я.

П е р ш и й у б и в ц я
Але й не зрадник.

К л а р е н с
Обличчя боязке, а голос грізний.

П е р ш и й у б и в ц я
Лице – моє, а голос – короля.

К л а р е н с
Говориш ти і страшно, й загадково.
Загроза у очах, а сам блідий.
Хто вас послав? Навіщо тут обое?

У б и в ц і
(разом)
Для того... щоб...

К л а р е н с
Мене убити?

У б и в ц і
(разом)

Так.

К л а р е н с
Ви ледве це наважились сказати,
Невже убити зважитесь мене?
Зізнайтесь, друзі, чим я вас образив?

П е р ш и й у б и в ц я
Образили не нас, а короля.

К л а р е н с
Та з королем я скоро помирюся.

Д р у г и й у б и в ц я
Ні, герцоге! На вас чекає смерть.

К л а р е н с
Чому з усіх людей лиш вас обрали
Невинного убити? В чім вина?
Які зібрали докази провини?
Коли, який прискіпливий суддя
Те слідство вів? І хто мене, нарешті,
До смерті самовільно присудив?
Допоки суд мене не звинуватив,
Загрожувати смертю – беззаконно!
Спасінням вашим заклинаю вас,
Христовою подвижницькою кров'ю –
Ідіть! Облиште намір! Щоб убивством
На себе не накликати проклять.

П е р ш и й у б и в ц я
Ми діємо за даним нам наказом.

Д р у г и й у б и в ц я
Ми ж не самі. Так наказав король.

К л а р е н с
Сліпі і нерозумні виконавці!
Хіба Господь, король над королями,
Не висік на скрижалях: "Не убий!"?
Ви заповідь зневажите Господню,
Людському підкоряючись наказу.
Тож бійтеся: караюча десниця
Відплатить тим, хто заповідь забув!

Д р у г и й у б и в е ц ь
Ось і тебе тепер карає Бог
За вбивство і порушення присяги:

Причастям ти обітницю скріпив
На стороні Ланкастерів боротись.

П е р ш и й у б и в ц я
Ти – зрадник, бо обітницю свою
Порушив ти і меч свій віроломний
Ввіткнув у серце сина короля.

Д р у г и й у б и в ц я
Якого ти поклявся захищати.

П е р ш и й у б и в ц я
Ти згадуєш про заповідь Господню,
А сам над нею поглумився ти!

К л а р е н с
На жаль! Та задля кого це злочинство
Здійснив тоді я? Задля Едуарда!
О ні, не міг послати він убивць:
У смерті принца винні ми обидва.
Коли нас Бог карає за гріхи,
Він робить це не криючись, відверто.
Не виривайте ж із його руки
Стрілу відплати. Щоб скарати винних,
Йому шляхів не треба обхідних.

П е р ш и й у б и в ц я
А хто ж тебе штовхнув зробитись катом,
Коли нащадок юний королівський,
Плантаганет, тобою вбитий був?

К л а р е н с
Любов до Едуарда, гнів і чорт.

П е р ш и й у б и в ц я
Твої гріхи, любов до Едуарда
Й обов'язок нам вбить тебе велять.

К л а р е н с
Коли ви брата любите, то як же
Ненавидіти можете мене?
Я брат йому, і я його люблю.

Якщо ж ви спокусилися грошима,
Ідіть до брата Глостера, і він
Вам за життя моє заплатить більше,
Ніж Едуард заплатить вам за смерть.

Д р у г и й у б и в ц я
Це – помилка: ненавидить вас Глостер.

К л а р е н с
Неправда, щиро любить! Ми з ним – друзі.
Звертайтеся до нього.

У б и в ц і
Неодмінно.
К л а р е н с
Ви нагадайте, як наш батько Йорк
Своєю переможною рукою
Благословляв при смерті трьох синів.
Він закликав до єдності й любові
Між нами. Він і думати не міг,
Що здатне щось порушити цю дружбу.
Про це згадає Глостер – і заплаче.

П е р ш и й у б и в е ц ь
Скоріш заплачуть камені, ніж він.

К л а р е н с
Навіщо брешеш? Він такий ласкавий!

П е р ш и й у б и в ц я
Як сніг – до квіточок. Ви помилились:
Він сам віддавав наказ – убити вас.

К л а р е н с
Неправда! Ні! Коли ми розлучались,
Він обіймав мене і обіцяв
За будь-яку ціну мене звільнити.

П е р ш и й у б и в ц я
А він і звільнить: із юдолі сліз
Він відправляє вас у райські кущі.

Д р у г и й у б и в е ц ь
Миріться з небом, краще, перед смертю.

К л а р е н с
Є благочестя у твоїй душі:
Ти дав пораду з Богом помиритись.
Невже у сліпоті посмієш ти,
Мене убивши, стати проти Бога?
Подумайте: хто вас штовхнув на гріх,
Той сам же вас зненавидить за вбивство.

Д р у г и й у б и в ц я
Що ж нам тоді робити?

К л а р е н с
Пожаліти.
І душі ви врятуєте свої.

П е р ш и й у б и в ц я
Жаліють лиш жінки та боягузи.

К л а р е н с
Безжалісний – дикун, диявол, звір.
Та хто ж із вас, якби він був ще й принцем
І у в'язниці був, як я тепер,
Побачивши таких, як ви, убивців,
Хто б не молив їх слізною про життя?
Мій друже! Жалість у твоїх очах!
Прошу тебе, якщо вони правдиві,
Благай зі мною разом про пощаду,
Немов би сам ти у моїй біді –
Нещасний принц – і про життя благаєш.

Д р у г и й у б и в ц я
Мілорде, озирніться!

П е р ш и й у б и в ц я
(б'є Кларенса)
Ось тобі!
А ось іще! Якщо цього замало,
В мальвазії тебе я утоплю.

(Іде геть, виносячи тіло.)

Д р у г и й у б и в ц я
Яка кривава й відчайдушна справа!
Бажав би, як Пілат, умити руки
І бути до убивства непричетним.

Повертається п е р ш и й у б и в ц я.
П е р ш и й у б и в ц я
Ти що? Чому мені не допоміг?
Я герцогу скажу, що ти злякався.

Д р у г и й у б и в ц я
Дізнався б краще він, що брата я
Від смерті врятував... Собі всі гроші
Візьми, бо я розкався в убивстві.
(Іде геть.)

П е р ш и й у б и в ц я
А я не каюсь. Забирайся геть!
Сховаю труп, щоб потім закопати
Там, де мені накаже герцог Глостер.
Заплатить - і подалі від біди:
Закінчив справу - замітай сліди.
(Іде геть.)

Д І Я Д Р У Г А

Сцена перша

Лондон. Кімната в палаці.
Входять хворий к о р о л ь Е д у а р д,
к о р о л е в а Є л и з а в е т а, Д о р с е т,
Р і в е р с, Г а с т і н г с, Б е к і н г е м, Г р е й та інші.

К о р о л ь Е д у а р д
Сьогодні я зробив хорошу справу,
Тож зміцнюйте союз між вами, пери.
Щодень я жду від Бога посланця,
Що призове мене. Моя душа
Тепер на небо відлетить спокійно:
Я мир між вами, друзі, встановив.

Вам, Ріверсе і Гастінгсе, пора вже
Забути ворожнечу; присягніться,
Що друзями залишитесь навік.

Р і в е р с

Клянусь, що в серці не лишилось злоби.
І ось, на знак цього, моя рука.

Г а с т і н г с

І я клянусь у цьому власним щастям.

К о р о л ь Е д у а р д

Не здумайте лукавити зі мною,
А то Господь, владика всіх владик,
Вас може покарати за дволичність
І знищити взаємно змусить вас.

Г а с т і н г с

Я Ріверса люблю – життям клянуся!

Р і в е р с

І я всім серцем Гастінгса люблю!

К о р о л ь Е д у а р д

Вас також закликаю, королево,
І сина, Дорсета, і лорда Бекінгема:
До розбрату причетні ви усі.
Моя дружино, Гастінгса вшануйте
І для цілунку руку простягніть
На знак того, що дружба ваша – щира.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Ось, Гастінгсе.

(простягає руку для поцілунку)

Ніколи не згадаю

Минулу ворожнечу. В тім клянуся.

К о р о л ь Е д у а р д

Ви, Дорсете і Гастінгсе, скріпіть
Обіймами сердечний мир між вами.

Д о р с е т

Не зраджу я довіку нашій дружбі.

Г а с т і н г с

І я у тому ж присягаюсь вам.

Гастінгс і Дорсет обіймаються.

К о р о л ь Е д у а р д

Тепер, обнявши рідних королеви,

Скріпи і ти, вельможний Бекінгеме,

Загальну єдність на утіху нам.

Б е к і н г е м

(до королеви)

Якщо колись ворожість замість дружби

Вам виявить невдячний Бекінгем,

Нехай мене Всевишній покарає

Ворожістю близьких мені людей.

Коли мені потрібний буде друг,

Нехай у щонайкращому із друзів

Знайду бездушність, зраду і брехню!

Хай збудеться усе, коли до вас

Я охолону, чи до ваших рідних.

Всі обнімаються.

К о р о л ь Е д у а р д

Обітниця твоя – бальзам для серця,

Мій Бекінгеме. Жаль, що тут нема

Із нами брата Глостера, щоб стало

Загальним це примирення і повним.

Входить Г л о с т е р.

Б е к і н г е м

А ось і він, наш благородний герцог.

Г л о с т е р

Добридень королеві й королю!

Добридень і усім шановним перам!

К о р о л ь Е д у а р д

І справді, день цей добрим був для нас:

Його ми присвятили добрій справі,
Змівши ворожнечу на любов,
Війну – на мир поміж гарячих перів.

Г л о с т е р

Володарю, це справді гідний труд!
Якщо комусь з високого зібрання
За наклепом або через підозру
Я небезпечним ворогом здаюся,
Якщо колись у гніві, ненавмисне
Образив я когось, то я б хотів
З ним щиро і відверто помиритись,
Бо ворожнеча й розбрат – смерть моя.
Я тільки миру й злагоди бажаю. –
Хай буде, королево, поміж нами
Віднині мир – я милість заслужу. –
І ви, мій благородний Бекінгеме,
Забудьте про незгоди наші давні. –
І ви, шановні Ріверсе і Грею,
До мене ворожнечу загасіть. –
Вас, герцоге, вас, графи, вас, мілорди,
Прошу лиш про одне: хай буде мир.
Немов малюк, який ледь народився,
Не здатний я ні з ким ворогувати.
Хвала Творцю, що мій приборкав дух!

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Цей день для нас віднині буде святом.
Нехай дарує згоду нам Господь!
Тож хочу вас, володарю, просити,
Щоб ви опалу з Кларенса зняли.

Г л о с т е р

Я не для того в дружбі присягався,
Щоб глуму зазнавав при королі!
Чи не відомо всім, що герцог вмер?
Загальне сум'яття.
Не личить вам над мертвим насміхатись.

К о р о л ь Е д у а р д

Відомо всім, що вмер? Таж він живий!

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
О Боже наш! Що коїться на світі?

Б е к і н г е м
(до Дорсета)
Чи зблід я також, Дорсете, як всі?

Д о р с е т
О так, мілорде, тут нема людини,
Що зберегла рум'янець на щоках.

К о р о л ь Е д у а р д
Як мертвий? Відминив я свій наказ.

Г л о с т е р
І все ж він мертвий – з вашого веління.
Мабуть, наказ Меркурій ніс крилатий,
З відміною ж каліка шкутильгав,
Який якраз до похорону встиг.
Є люди (їх не можна порівняти
Ні знатністю, ні вірністю престолу
Із братом), що ховають у собі
Багато гірші помисли злочинні,
Але у вас до них нема підозр.

Входить С т е н л і і прихиляє одне коліно.
С т е н л і
Володарю, про милість вас молю.

К о р о л ь Е д у а р д
Прошу, мовчи. Душа моя сумує.

С т е н л і
О, вислухайте просьбу, бо не встану.

К о р о л ь Е д у а р д
Ну, говори скоріше: що ти просиш?

С т е н л і
Помилуйте, прошу, мого слугу,
Який убив сьогодні дворянина,

Бешкетника, що Норфолку служив.

К о р о л ь Е д у а р д

Язик мій брата присудив до смерті,
Невже тепер помилує раба?
Але ж мій брат не убивав нікого,
Його провина – в помислах і тільки,
А він за це засуджений на смерть!
Та хто просив навколішках за нього?
В час гніву хто одуматись благав?
Відмовитись молив від братовбивства
І про любов братерську говорив?
Нагадував про те, як бідний Кларенс
Від тестя відступився задля мене?
При Тьюксбері хто битву нагадав?
Я Оксфордом був скинутий на землю,
А Кларенс врятував мене й сказав:
"Живи, мій брате, наш король майбутній!"
Хто нагадав мені нічний привал,
Коли ми замерзали в чистім полі,
І він мене своїм плащем закутав,
А сам тремтів від холоду всю ніч?
Та напад люті з пам'яті моєї
Усе це стер, – і ось ніхто із вас
Не зжалився, ніхто мене не стримав.
Коли ж ваш конюх чи якийсь слуга,
Паплюжачи пресвітлий образ Божий,
Уб'є когось у п'яному дебоші,
Ви просите пробачити його,
І, всупереч закону, я прощаю.
А ось за брата не просив ніхто,
І сам себе, невдячний, не просив я.
Згадайте: найпихатішим із вас
Не раз він допоміг в тяжку хвилину,
Але ніхто не став йому на захист.
О Боже! Я боюсь, твій правий гнів
Впаде на нас і на нащадків наших. –
(до Гастінгса)
Подайте руку, лорде! – Бідний Кларенс!

Король Едуард, королева Єлизавета

і декілька лордів ідуть геть.

Г л о с т е р

Ось наслідки поспішності. Не диво,
Що звістка ця про Кларенсову смерть
Збентежила родину королеви.
Вони на це штовхнули короля.
Та Бог помститься! А тепер – до нього:
Він потребує слова співчуття.

Б е к і н г е м

Мілорде, ми усі йдемо за вами.

Ідуть геть.

Сцена друга

Лондон. Королівський палац.
Входить г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а
з двома дітьми К л а р е н с а.
С и н К л а р е н с а
Скажи, бабусю, батько наш помер?

Г е р ц о г и н я

Ні, хлопчику.

С и н К л а р е н с а

Тоді навіщо плачеш,
І в груди б'єш себе, і промовляєш:
"О, Кларенсе! О, мій нещасний син!"?

Д о ч к а К л а р е н с а

Навіщо ти хитаєш головою
І називаєш сиротами нас,
Якщо живий наш благородний батько?

Г е р ц о г и н я

Ви помилились, дітки: я сумую
За безнадійно хворим королем,
І сльози ллю не за покійним батьком –
Не воскресиш покійника слізьми.

С и н К л а р е н с а

Зізналась ти, бабусю, що помер він,
І винен в тому дядько наш, король.
Хай покарає Бог його! В молитвах
Про це його молитиму щодня.

Д о ч к а К л а р е н с а

Я також, кожен день.

Г е р ц о г и н я

Тихіше, діти!
Король вас дуже любить. Вам, невинним,
Недоліткам дурним, не зрозуміти,
Хто вас на цій землі осиротив.

С и н К л а р е н с а

О ні, бабусю. Добрий дядя Глостер
Нам пояснив, що батька до тюрми
Намовила послати королева,
Немов би батько – небезпечний зрадник.
Наш дядя це розказував і плакав,
Жалів мене і ніжно цілував,
Просив, щоб я вважав його за батька.
Мене, неначе сина, любить він.

Г е р ц о г и н я

Брехлива злість в личині доброти!
У масці доброчесності – розпуста!
Мій син – моя ганьба! Але брехню
Не з молоком моїм всмоктав він в себе.

С и н К л а р е н с а

Ти думаєш, що дядя прикидався?

Г е р ц о г и н я

Так, хлопчику.

С и н К л а р е н с а

Не вірю... Що за крик?
Входить розпатлана к о р о л е в а Є л и з а в е т а,
за нею Р і в е р с і Д о р с е т.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Не заважайте плакати й кричати,
Терзатися і проклинати долю!
Я відчаю віддам себе у жертву
І стану кривим ворогом собі!

Г е р ц о г и н я
Що значить ця бурхлива сцена шалу?

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Трагедію засвідчує вона:
Мій Едуард, твій син, король наш – мертвий!
Не жити кроні, як загинув корінь,
Не зеленіть гілкам, як стовбур всох!
Хто хоче жити, хай зі мною плаче,
А хто померти здумав – поспішіть,
Щоб душі легкокрилі, наздогнавши
Дух короля, йому служили вірно
У царстві мертвих, де панує мир.

Г е р ц о г и н я
Твоя скорбота не чужа мені:
Твій чоловік – мій син; його оплачу,
Як я свого оплакала колись.
Я бачила його прекрасний образ,
Що гідно відображений в синах,
І цим жила. Тепер нещадна смерть
Два дзеркала розбила вщент, на друзки.
Лишилося одне, і те – криве.
Я лиш свою ганьбу у ньому бачу.
Вдовою стала ти, та все ж ти – мати,
Опору й втіху в дітях знайдеш ти.
А в мене після втрати чоловіка
Смерть вирвала із рук моїх слабких
І милиці – улюблених синів.
Твоя скорбота поруч із моєю –
Не горе, а півгоря. Маю право
Перестогнати стогони твої.

С и н К л а р е н с а
Коли наш батько вмер, хіба ви, тітко,

Заплакали? Не плачемо і ми.

Д о ч к а К л а р е н с а
Ніхто сирітство наше не оплавав,
Не ждять і сліз по вашому вдівству.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Підмоги у плачу мені не треба,
Бо сліз моїх не всохло джерело.
Хай всі струмки в моїх очах зіллються,
Щоб, місяцем скеровані, який
Над водною стихією панує,
Вони сльозами затопили світ.
О чоловік мій милий, Едуарде!

Д і т и К л а р е н с а
О батьку наш! О Кларенсе нещасний!

Г е р ц о г и н я
О Едуарде й Кларенсе мої!

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Був Едуард опорою – і вмер.

Д і т и К л а р е н с а
Нам Кларенс був опорою – й загинув.

Г е р ц о г и н я
Були сини опорою – і вмерли.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Кому таке дісталось вдівство?

Д і т и К л а р е н с а
Кому таке дісталось сирітство?

Г е р ц о г и н я
Кому така дісталася бездітність?
Я одночасно мати всіх скорбот,
А в кожного із них своя скорбота.
За Едуардом плачу я з вдовою,

Та сліз не ллє за Кларенсом вона.
За Кларенсом я плачу разом з дітьми,
Та їм байдужа Едуарда смерть.
Так вилийте ж всі троє ваші сльози
На мене, що нещасніша вас втричі,
І біль, як доглядальниця нещасних,
Полегшу вам я власними слізьми.

Д о р с е т

(до королеви Єлизавети)

О, матінко, утіштеся. Не слід
На Божу волю ремствувати гірко.
Невдячними вважаємо ми тих,
Хто позику вертає неохоче
Своєму позичальнику. Ще гірше
Нам Господу гріховно докоряти,
Коли життя, отримане у борг,
Творцю своєму мусимо вернути.

Р і в е р с

Подумати вам варто, королево,
Як матері турботливій, про сина.
За юним принцем посилати слід
Негайно, щоб його коронували.
Із Едуардом поховайте сум:
Воскресне з юним Едуардом радість.

Входять Г л о с т е р, Б е к і н г е м, С т е н л і,
Г а с т і н г с, Р е т к л і ф та інші.

Г л о с т е р

Тримайтесь, сестро. Плачемо ми з вами
За зіркою, що впала передчасно.
Та горя не втопити у сльозах. –
О матінко, пробачте, не помітив.
Благословення вашого прошу.

Г е р ц о г и н я

Хай Бог благословить, тобі пославши
Смирення, вірність, жалість і любов.

Г л о с т е р

Амінь.

(на бік)

...і хай пошле спокійну старість –

Так за звичай закінчує вона.

Чомусь цей приспів мати пропустила.

Б е к і н г е м

Невтішні принци, лорди і вельможі,

На кого горе впало тягарем,

Хай нас утішать згода і єднання.

Король посіяв, та не бачив жнив;

Хай син його збере врожай багатий.

На рани, що завдав нам довгий розбрат,

Накладено пов'язки і джгути –

Тепер потрібен їм ласкавий догляд.

Я думаю, що треба відрядити

За принцем в Ледло невеликий почет,

Щоб в Лондоні звести його на трон.

Р і в е р с

Мілорде, чом же почет невеликий?

Б е к і н г е м

Щоб знов у велелюдності ворожість

Не роз'ятрила ледь закритих ран.

Це небезпечно, влада ще хитка.

В державі молодій, що вільно скаче,

Неначе кінь гарячий без вузди,

Ми вчасно попередити повинні,

Хай не загрозу – навіть тінь загрози.

Г л о с т е р

Надіюсь, що король нас помирив;

Я залишусь прихильником єднання.

Р і в е р с

Я також, як, здається, і усі.

Але боюсь, щоб незміцнілу єдність

Не сприйняли за потайну ворожість.

Щоб зайвих нам уникнути розмов, –

Погоджуюсь із лордом Бекінгемом, –

Послати треба незначний загін.

Г а с т і н г с

Я також згоден.

Г л о с т е р

Так тому і бути.

Подумаймо, кого послати в Ледло.

Ви, сестро, й ви, матусю, чи могли б

Допомогти в цій справі нам?

К о р о л е в а і г е р ц о г и н я

(разом)

Всім серцем.

Ідуть усі, крім Глостера і Бекінгема.

Б е к і н г е м

Мілорде, хоч кого пошлють по принца,

Не можемо ми дома залишитись.

Дорогою я випадок знайду

Рядки вписати в нашу з вами книгу,

І родичів пихатих королеви

Від принца поступово відтісню.

Г л о с т е р

Мій раднику, оракуле мій мудрий!

Кузене добрий мій! Немов дитя,

Твоєму я ввіряюсь управлінню.

Ну, в Ледло! Не залишимося ми тут.

Сцена третя

Лондон. Вулиця.

Входять назустріч один одному

д в о є г о р о д я н.

1-й г о р о д я н и н

Здоров, сусіде! Ти куди біжиш?

2-й г о р о д я н и н

Скажу по правді: я – мов божевільний.

Чув новину?

1-й г о р о д я н и н

Що наш король помер?

2-й г о р о д я н и н

Погана звістка! Тут не жди добра.

Боюсь, що знову розпочнеться розбрат.

Входить 3-й г о р о д я н и н.

3-й г о р о д я н и н

Добридень вам, сусіди!

1-й г о р о д я н и н

Добрий день!

3-й г о р о д я н и н

Чи чули, що помер король наш добрий?

2-й г о р о д я н и н

Аякже, чули, Бог нас бережи!

3-й г о р о д я н и н

Тепер, боюсь, нам не минути смуту.

1-й г о р о д я н и н

Дасть Бог, що син посяде батьків трон.

3-й г о р о д я н и н

Біда країні, де дитя на троні.

2-й г о р о д я н и н

Напевне, буде править опікун

До повноліття короля малого,

А там змужніє він і розпочне

Вникати сам у всі державні справи.

1-й г о р о д я н и н

Дитиною і Генріх Шостий був,

Коли успадкував престол від батька.

Було вже так.

3-й г о р о д я н и н

Ні, бачить Бог, не так:

Тоді за нього правили сумісно

Правителі досвідчені і мудрі,
І доблесно дитя оберігали
Його дядьки.

1-й г о р о д я н и н
Дядьки у короля
І зараз є, з обох боків, до речі.

3-й г о р о д я н и н
Якби ж усі із батьківського боку,
Або від батька зовсім не було!
А то почнуть уперто сперечатись
Про те, хто ближчий, – все на нашу шию.
Здається, небезпечний герцог Глостер.
А з боку королеви вся рідня
Пихата й гордовита – треба править
Не їй, а нею, щоб країна наша
Зітхнути із полегшенням могла.

1-й г о р о д я н и н
Даремно боїмось: все буде добре.

3-й г о р о д я н и н
Коли на небі хмари – плащ вдягни;
Чекай зими, як опадає листя;
Як сіло сонце, то настане ніч;
Дощі невчасно, то наступить голод.
Все може бути добре, та не вір:
На Божу ласку ми не заслужили.

2-й г о р о д я н и н
Тепер людьми керує дивний страх.
Хоч з ким заговори, – похмурий погляд
І мова невесела.

3-й г о р о д я н и н
Це буває,
Коли чекають розбрату чи лиха.
Передчуття майбутньої біди
Людину непокоїть. Так на морі
Поява бриж пророчить ураган.

На Бога сподіваймось. – Ви куди?

2-й г о р о д я н и н

Веліли нам до ратуші з'явитись.

3-й г о р о д я н и н

Мені також. Тоді ходімо разом.

Ідуть геть.

Сцена четверта

Лондон. Палац.

Входять а р х і є п і с к о п Й о р к с ь к и й,
малолітній г е р ц о г Й о р к с ь к и й, к о р о л е в а
Є л и з а в е т а і г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а.

А р х і є п і с к о п

Ніч провели в Нортгемптоні вони,
До вечора прибудуть в Стоні-Стретфорд.
А тут чекайте завтра-післязавтра.

Г е р ц о г и н я

Не терпиться мені побачить принца:
Я впевнена, що дуже він підріс.
К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Казали, ніби ні. І син мій Йорк
Вже зростом обігнав, напевне, брата.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Так, мамо; та не радий я цьому.

Г е р ц о г и н я

Чому ж не радий? Рослим бути добре.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Недавно за вечерею сказав,
Поглянувши на мене, дядя Ріверс,
Що переріс я брата. Дядя Глостер
У відповідь на це промовив: "Так,
Будяк росте скоріше, аніж злак".

Тож краще підростатиму слідком,
Бо я не хочу бути будяком.

Г е р ц о г и н я
Можливо, й так. Хоча оце прислів'я
До того, хто промовив, не годиться:
Він так погано у дитинстві ріс,
Що мав би стати благородним злаком
На радість всім.

А р х і є п і с к о п
О, він таким і став.

Г е р ц о г и н я
Та матір має право сумніватись.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й
Якби тоді я дяді нагадав,
Яким він ріс, то міг пожартувати
Болючіше, ніж наді мною він.

Г е р ц о г и н я
Невже? Ти розкажи мені, будь ласка.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й
Я чув, немов би дядя ріс так швидко,
Що він уже шкуринки гризти міг,
Коли йому два дні було; а в мене
Прорізався в два роки перший зуб.
Ну що, бабусю? Справді жарт зубастий?

Г е р ц о г и н я
Хто міг тобі цю байку розказати?

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й
Напевне, годувальниця.

Г е р ц о г и н я
Вона
Ще до твого народження померла.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Як не вона, тоді не знаю – хто.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Базікало! Занадто ти зухвалий.

А р х і є п і с к о п
Не гнівайтесь, бо він іще дитя.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
У стін є вуха.

А р х і є п і с к о п
Ось до вас гонець.
Входить г о н е ц ь.
Які звістки?
Г о н е ц ь
Їх вимовити тяжко.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Чи принц здоровий?

Г о н е ц ь
Так, здоровий принц.
Г е р ц о г и н я
З якими ж ти недобрими звістками?

Г о н е ц ь
Лорд Грей, лорд Ріверс і сер Томас Воген
Відіслані під вартою у Помфрет.

Г е р ц о г и н я
Хто їх узяв під варту?

Г о н е ц ь
Герцог Глостер,
А разом з ним і герцог Бекінгем.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
За що?
Г о н е ц ь
Я сповістив про все, що знаю.

За що й чому їх всіх арештували –
Не знаю я.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
О горе! Дім наш гине!
Лань лагідну схопив жорстокий тигр!
Нахабний узурпатор посягає
На незміцнілий, безневинний трон.
Почнеться кров, спустошення і смерть.
Кінець всьому, на що ми сподівались!

Г е р ц о г и н я
Прокляті дні постійних міжусобиць!
Їх безліч очі бачили мої.
У боротьбі за трон мій Річард згинув;
Синів моїх то зносила до зір,
Мені на радість, вередлива доля,
То кидала у бруд, мені на горе.
Та тільки-но вони перемогли,
Як почались і поміж них незгоди:
Повстали брат на брата, кров на кров.
Насильство навіжене, припини
Свою безглузду люту, чи дай померти,
Щоб більше я не бачила смертей!

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Скоріше, сину! В захисток, у храм!
Прощайте.

Г е р ц о г и н я
Я піду із вами разом.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Боятися немає вам причин.

А р х і є п і с к о п
(до королеви Єлизавети)
Візьміть усі коштовності з собою
І все, що буде необхідне там.
Я вам віддам печатку королівську,
Довірену мені. І хай Господь

Оберігає вас і ваших рідних.
Ходімо ж. Відведу я вас у храм.

Ідуть геть.

Д І Я Т Р Е Т Я

Сцена перша

Сурми.

Входять малолітній п р и н ц У е л ь с ь к и й,
г е р ц о г и Г л о с т е р і Б е к і н г е м,
к а р д и н а л Б о р ч е р, К е т с б і та інші.

Б е к і н г е м

Ласкавий принце, радий вас вітати
Із прибуттям в столицю вашу, Лондон.

Г л о с т е р

Володарю думок моїх, чому
Печальні ви? Стомились у дорозі?

П р и н ц У е л ь с ь к и й

Ні, дядю, не стомився, хоч печаль
Мені дорогу тяжчою зробила.
Чому не бачу інших я дядьків?

Г л о с т е р

Мій принце, чистота і юність ваші,
З життєвою брехнею несумісні,
За зовнішністю судять про людей.
Та знає Бог, що зовнішність людини
З душею співпадає не завжди.
Дядьки, яких чекали ви зустріти,
Солодкими словами прикривали
Отруту, що ховали у серцях.
Врятуй вас, Боже, від брехливих друзів.

П р и н ц

Але ж вони не друзі, а дядьки.

Г л о с т е р

Мер Лондона бажає вас вітати.

Входить л о р д - м е р Л о н д о н а з почетом.

Л о р д - м е р

Дай Боже, принце, вам здоров'я й щастя.

П р и н ц

Вам дякую, мілорде.

(до почету)

Вам також.

Лорд-мер і почит відходять в глибину сцени.

А я чекав, що мати з братом Йорком

Іще до в'їзду в Лондон нас зустрінуть.

І Гастінгс, бачу я, полінувався

Нам вчасно сповістити: де вони.

Б е к і н г е м

Та ось і він, від поспіху спітнілий.

Входить Г а с т і н г с.

П р и н ц

Мілорде, радий бачить вас. Де мати?

Г а с т і н г с

Чому - не знаю (те відомо Богу),

Та королева-мати й брат ваш Йорк

Сховалися у храмі. Юний герцог

Хотів іти зі мною вам назустріч,

Та не пустила матінка його.

Б е к і н г е м

Незрозуміла примха! Кардинале,

Чи не могли б умовити ви матір,

Щоб міг з'явитись юний герцог Йорк

На зустріч з братом? - А якщо відмовить,

То доведеться, Гастінгсе, насильно

Його забрати із ревливих рук.

К а р д и н а л

Якщо слабкий мій голос, Бекінгеме,

Переконати зможе королеву,

То герцог Йорк негайно буде тут.
Але якщо вона до умовляння
Залишиться глуха, не дай нам Бог
Порушити святі права притулку
Своїм насильним вторгненням у храм.
Я гріх такий на себе не візьму.

Б е к і н г е м

Уперті ви, мілорде, й нерозумні,
А совісність подібна – старомодна.
Міркуйте, як сучасність нам велить.
Забрати Йорка з храму – не блюзнірство,
Бо храм дає притулок тільки тим,
Хто сам безпосередньо в ньому служить,
Або хто сам про захисток просив.
Ні тим, ні іншим герцог бути не може,
Тож божий храм – йому не укриття.
Я думаю, його забравши з церкви,
Церковних не порушите ви прав.
Такі права існують для дорослих,
Та я не чув про сховок для дітей.

К а р д и н а л

Мілорде, ви мене переконали.
Зі мною йдете, Гастінгсе?

Г а с т і н г с

Іду.

П р и н ц

Мілорди, я прошу вас, поспішайте.
Кардинал і Гастінгс ідуть геть.
(до Глостера)
Де будемо ми, дядю, з братом жити
Весь час до коронації моєї?

Г л о с т е р

Де хочете, володарю, живіть.
Якщо ж моєї просите поради,
То вам би краще Тауер обрати
На день чи два, а далі я знайду
Приємніше і здоровіше житло.

П р и н ц

З усіх можливих Тауер - найгірше.
Його, здається, Юлій Цезар звів?

Б е к і н г е м

Заклав фортецю він, а всю будівлю
Добудували протягом століть.

П р и н ц

І хто ж заслуги Цезаря засвідчив -
Літопис чи перекази народні?

Б е к і н г е м

В літопису написано про це.

П р и н ц

А все ж, коли б про це не написали
В літопису, то правда з вуст в уста
Людьми передавалась би постійно
І до Страшного суду дожила.

Г л о с т е р

(на бік)

Розумні діти рідко довговічні.

П р и н ц

Що ви сказали, дядю?

Г л о с т е р

Я сказав,

Що справи і без свідчень довговічні.

(на бік)

Немов Порок у п'єсі, надаю

Я виразам тлумачення двозначні.

П р и н ц

Так, Юлій Цезар справді був великим.

Він доблестю свій розум збагатив

І розумом свою увічнив доблесть.

Хоч мертвий він, та смерть над ним не владна:

В безсмертній славі вічно він живе.

І хочу вам зізнатись, Бекінгеме...

Бекінгем

У чому саме, мій люб'язний принце?

Принц

Бажаю, як дорослим стану я,

Французькі володіння повернути.

А ні, – нехай загину як солдат,

Свій титул королівський не зганьбивши.

Глостер

(на бік)

Як правило, весна занадто рання

Коротке літо пророкує нам.

Входять герцог Йоркський,

Гастінгс і кардинал.

Бекінгем

А ось у добрий час і герцог Йоркський.

Принц

Ну, як ти поживаєш, брате мій?

Герцог Йоркський

Прекрасно, мій король. Так називати

Тепер тебе повинен я?

Принц

На жаль,

Помер наш батько, хто цей славний титул

Міг уславляти, – й титул потьмянів.

Глостер

Як поживає милий мій племінник?

Герцог Йоркський

Спасибі, дядя Глостере. До речі,

Казали ви, що лиш будяк високий,

А принц, мій брат, мене вже переріс.

Г л о с т е р

Помітно.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

То виходить, він – будяк?

Г л о с т е р

Хіба б я так насмілився сказати?

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Я бачу, ви люб'язніші із ним.

Г л о с т е р

Він, як король, для мене – повелитель,

А вас же я, як родича, люблю.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

То свій кинджал, прошу вас, подаруйте.

Г л о с т е р

Кинджал, мій любий герцого? Візьміть.

П р и н ц

Я бачу, ти канючити умієш.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Наш дядя добрий, не відмовить він.

Не жаль таку дурничку віддавати.

Г л о с т е р

Я більшого для вас не пошкодую.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

І більшого? То подаруйте меч.

Г л о с т е р

Охоче, милий. Тільки він великий.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

То щедрі ви лиш на дрібні дарунки?

Як більше щось, відразу: "Не канюч"?

Г л о с т е р

Мій меч вам буде затяжкий, напевне.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й
Не знав я, що непевний меч у вас.

Г л о с т е р
То меч взяли б, племіннику маленький?

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й
Узяв би, тільки з вдячністю такою ж.

Г л о с т е р
З якою?
Г е р ц о г Й о р к с ь к и й
Із малою, як я сам.

П р и н ц
Ти, брате Йорк, поводишся зухвало!
Як може дядя зносити тебе?

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й
Як зносити, чи як мене носити?
Брат висміяв обох нас, дядю Глостер:
Вважає він, що ви могли б мене
Носити, наче мавпочку, на спині.

Б е к і н г е м
(тихо до Гастінгса)
Дивіться, як він спритно повернув!
Щоб дядя не образився на жарти,
Він дуже мило висміяв себе.
Такий ще юний і такий лукавий!

Г л о с т е р
(до принца)
Мілорде, може, рушите ви далі?
А я тим часом з лордом Бекінгемом
Покірно вашу матір попрошу,
Щоб в Тауер з'явилась вас зустріти.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Навіщо нам у Тауер, мій брате?

Г л о с т е р

Мілорд протектор каже – так потрібно.

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

Але ж я там від страху не засну!

Г л о с т е р

Чого тобі, племіннику, боятись?

Г е р ц о г Й о р к с ь к и й

А привид дяді Кларенса? Бабуся

Казала, що його убили там.

П р и н ц

Дядьків я не боюся, хай і мертвих.

Г л о с т е р

Як, сподіваюсь, принце, і живих?

П р и н ц

Так, поки всі живі, я не боюся,

Хоч я постійно думаю про них

І в Тауер з важким рушаю серцем.

Сурми.

Всі ідуть, крім Глостера, Бекінгема і Кетсбі.

Б е к і н г е м

(до Глостера)

Мілорде, чи не мати-королева

Навчила балакучого синка

Над вами непристойно жартувати?

Г л о с т е р

Напевне, так. Хлопчисько не дурний!

Меткий, зухвалий, спритний і сміливий.

Увесь в матусю з голови до п'ят.

Б е к і н г е м

Залишмо їх. – Ну, Кетсбі, підійди.

Ти присягався нам допомогати

І таємницю нашу берегти.
Усе, про що дорогою у Лондон
Ми говорили, ти прекрасно чув.
Як думаєш, чи згодиться лорд Гастінгс,
Що має благородний герцог Глостер
Посісти нині королівський трон?

К е т с б і

Він, в пам'ять короля, так любить принца,
Що проти нього він не схвалить дій.

Б е к і н г е м

А Стенлі як? Чи піде разом з нами?

К е т с б і

Як Гастінгс, так робитиме і він.

Б е к і н г е м

Ну що ж, тоді іди, мій добрий Кетсбі,
І обережно мову заведи
Із Гастінгсом – розвідай, як він мислить;
І в Тауер поклич його прийти
Порадитись про день коронування.
Побачиш, що підтримує він нас, –
Його ти підбадьор, йому відкрийся.
А буде незговірливим, холодним –
Таким же будь і припини розмову,
А нам розкажеш про його думки.
Повинні ми зібрати завтра раду,
На тебе ми надіємося твердо.

Г л о с т е р

Вітай від мене Гастінгса. Скажи,
Що зграї ворогів його затятих
У Помфреті на ранок пустять кров.
Нехай, почувши цю відрадну звістку,
Міцніше він цілує місіс Шор.

Б е к і н г е м

Отож, берись до справи, добрий Кетсбі.

К е т с бі

Усі, що маю, сили докладу.

Г л о с т е р

До ночі ми почуємо про тебе?

К е т с бі

Я певний, що почуєте, мілорде.

Г л о с т е р

Ти знайдеш в Кросбі-хаус нас обох.

Кетсбі іде геть.

Б е к і н г е м

Що будемо із Гастінгсом робити,
Якщо він відцурається від нас?

Г л о с т е р

Та голову рубати – і по всьому!
Як я зійду на трон, ти нагадай,
Щоб графство Херіфорд тобі віддав я
З усім добром, що Едуард лишив.

Б е к і н г е м

Про щедрю обіцянку нагадаю.

Г л о с т е р

Побачиш ти, що я тримаю слово.
Тепер ходім вечеряти, а потім
В подробицях розглянемо наш план.

Ідуть геть.

Сцена друга

Перед будинком лорда Гастінгса.
Входить г о н е ц ь.

Г о н е ц ь

(стукає в двері)

Мілорде, відчиніть скоріше!

Г а с т і н г с
(з будинку)
Хто там?
Хто стукає?
Г о н е ц ь
Від лорда Стенлі я.

Г а с т і н г с
(з будинку)
Котра година?
Г о н е ц ь
Вдарило четверту.

Входить л о р д Г а с т і н г с.
Г а с т і н г с
Чомусь не спиться лорду уночі.

Г о н е ц ь
Це так, як за дорученням судити:
Спочатку вас вітати наказав.

Г а с т і н г с
А далі що?
Г о н е ц ь
Іще звелів сказати,
Що бачив сон, немов жорстокий вепр
Зірвав із нього іклами шолом.
Нагадує, що будуть дві наради,
І на одній відбутись може те,
Що вас обох на другій раді згубить.
І через це запитує він вас,
Чи згодні ви, мілорде, з ним негайно
Сідлати коней і на північ мчати
Від небезпек, що вчув душею він?

Г а с т і н г с
Вертайся до господаря, мій друже,
Скажи, щоб не боявся двох нарад:
На першій з них ми будемо присутні,
На іншій – Кетсбі, наш надійний друг.
Якщо б якась і виникла загроза,

То нас про це нехайно сповістять.
А щодо снів пророчих передай:
Нехай не вірить маренням облудним.
Від вепра ж утікати, доки він
Не кинувся, це – лиш дражнити звіра,
Який не думав зачіпати нас.
Іди і запроси сюди мілорда,
Щоб ми з ним разом в Тауер пішли.
Побачить він, що вепр цілком ручний.

Г о н е ц ь
Іду, мілорде. Все йому скажу.
(Іде геть.)
Входить К е т с б і.
К е т с б і
Вітаю щиро, лорде-камергері.

Г а с т і н г с
Привіт вам, Кетсбі! Чом так рано ви?
Що чути у хиткому королівстві?

К е т с б і
Ну що ж? Воно хитається і справді.
Але на ноги твердо стане, вірю,
Коли прикрасить Глостера вінець.

Г л о с т е р
Ви що? Який вінець? Корона тобто?

К е т с б і
Звичайно, лорде Гастінгсе.

Г а с т і н г с
Скоріш
Дозволю власну голову зрубати,
Ніж дати, щоб на голову йому
Корону одягнули беззаконно.
Ти думаєш, він пнеться в королі?

К е т с б і
Клянусь, що так. І вірить, що самі ви

Очолите прибічників його.
Тому він шле для вас хорошу звістку:
Сьогодні стратять рідних королеви
У Помфреті, всіх ваших ворогів.

Г а с т і н г с

Ну, плакати за ними я не буду.
Завжди із ними я ворогував.
Але щоб голос Глостеру віддав я
І зрадив цим прямого спадкоємця, –
Клянуся Богом – краще я помру!

К е т с б і

Дай Бог цієї думки вам триматись.

Г а с т і н г с

Ні, я і через рік сміятись буду
Від радості, що довелось діждатись
Загибелі підступних ворогів,
Які мене з монархом розсварили.
Послухай-но...

К е т с б і

Що скажете, мілорде?

Г а с т і н г с

Двох тижнів не мине, як зажену
Я декого, куди він не чекає.

К е т с б і

Як тяжко тим зустріти наглу смерть,
Хто не чекав її, не готувався.

Г а с т і н г с

Ох, тяжко, тяжко! Трапилося так
І з Ріверсом, і з Вогеном, і з Греєм.
І трапиться ще де з ким, хто вважає,
Що він в безпеці, наче ти та я,
Кого і Бекінгем, і Глостер люблять.

К е т с б і

Обидва принци високо вас цінять.

(на бік)

І красуватись буде вище всіх

Відтята голова твоя на тичці.

Г а с т і н г с

Я знаю, що повагу заслужив я.

Входить С т е н л і.

Рогатину чому ж ви не взяли?

Ви вепра боїтеся, а без зброї.

С т е н л і

Здорові будьте, Гастінгсе і Кетсбі!

Вам легко жартувати, а мені

Не до вподоби нинішні наради.

Г а с т і н г с

Життя мені не менше дороге,

Ніж вам – своє; і досі ще ніколи

Воно таким прекрасним не здавалосьь.

Чи міг би бути я таким щасливим,

Коли б нам щось загрожувать могло?

С т е н л і

Ті лорди, що у Помфретській тюрмі,

Із Лондона веселі виїжджали

І у безпеку вірили свою.

Боятись не було у них причини,

Та бачите – настав їх чорний день.

Мене лякає ця раптова помста.

Дай Боже, щоб мій страх не мав підстав.

То в Тауер рушаємо? Вже ранок.

Г а с т і н г с

Мілорде мій, заждіть. Чи знали ви,

Що стратять їх у Помфреті сьогодні?

С т е н л і

За відданість їм голови зітнуть!

Зітнуть би з суддів їх шапки суддівські!

Що ж, Гастінгсе, рушаємо тепер?

Входить п о с л а н е ц ь.

Г а с т і н г с

Ви йдіть, а я із ним поговорю.

Стенлі і Кетсбі ідуть геть.

Як поживаєш друже?

П о с л а н е ц ь

Веселіше,

Ніж ви мене питаєте про це.

Г а с т і н г с

Мені живеться також значно краще,

Аніж при нашій зустрічі останній.

Тоді мене у Тауер вели

За наклепом родини королеви.

А зараз, - тільки ти мовчи про це, -

Тих ворогів моїх ведуть на страту,

Тоді як сам я високо злетів.

П о с л а н е ц ь

Хай Бог оберігає вашу світлість!

Г а с т і н г с

Пий за моє здоров'я. Ось тобі!

(Кидає йому гаманець.)

П о с л а н е ц ь

Аякже. Щиро дякую, мілорде.

(Іде геть.)

Входить с в я щ е н и к.

С в я щ е н и к

Мілорде, радий бачить вашу світлість.

Г а с т і н г с

Я вдячний вам, сер Джоне, від душі.

Не заплатив я за останню службу,

Тож у неділю вам віддам свій борг.

С в я щ е н и к

Я можу почекати, не турбуйтеся.

Входить Б е к і н г е м.

Б е к і н г е м

З священиком говорите, мілорде?
Потрібніший він вашим ворогам,
Що в Помфреті. Вам рано сповідатись.

Г а с т і н г с

І сам про них відразу я згадав,
Коли святий отець мені зустрівся.
Ви в Тауер?
Б е к і н г е м
Туди, та не надовго.
Я звідти повернусь раніш за вас.

Г а с т і н г с

Напевне. Я обідати там буду.

Б е к і н г е м

(на бік)
Й вечеряти, – хоч сам того не знаєш. –
Ходімо разом.

Г а с т і н г с

Я до ваших послуг.

Ідуть геть.

Сцена третя

Помфретський замок.

Входять Р е т к л і ф і варта, яка веде на страту
Р і в е р с а, Г р е я і В о г е н а
Р е т к л і ф
Ведіть скоріше в'язнів до помосту.

Р і в е р с

Не дуже поспішай, сер Річард Реткліф:
Ти ще побачиш, як приймають смерть
За честь свою, обов'язок і вірність.

Г р е й

Хай принца Бог від вас убереже,
Кати прокляті, зграя кровопивців!

В о г е н
Іще свою оплачете ви долю!

Р е т к л і ф
Пора! Для вас скінчилося життя.

Р і в е р с
О, Помфрете, ти став фатальним замком,
Знеславленим убивством короля!
У стінах цих загинув Річард Другий,
Тут пролилась його шляхетна кров.
А ми, невинну кров свою проливши,
Примножимо тепер твою ганьбу.

Г р е й
Спостигло нас прокляття Маргарити
За те, що ми і Гастінгс допустили,
Щоб Глостер Едуарда заколов.

Р і в е р с
І Глостера вона, і Бекінгема,
І Гастінгса із нами прокляла.
О Господи! Почуй її прокльони!
Карай їх так, як ти караєш нас!
Та пощади сестру мою із дітьми, –
Умилостивить хай тебе, Господь,
Кров наша, що проллється беззаконно.

Р е т к л і ф
Доволі! Вже пробив ваш смертний час.

Р і в е р с
Обнімемось же, Вогене і Грею!
Прощай!.. Прощай!.. До зустрічі на небі!

Ідуть геть.
Сцена четверта

Тауер.

Входять Бекінгем, Стенлі, Гастінгс,
єпископ Ілійський, Реткліф, Ловел
та інші лорди і займають місця за столом.

Гастінгс

Зібрались ми, ясновельможні пери,
Щоб день для коронації призначить.
В ім'я Господнє, назовімо день.

Бекінгем

Чи все для коронації готове?

Стенлі

Готове все, лиш день обрати треба.

Єпископ

Можливо, завтра? Підходящий день.

Бекінгем

А лорд-протектор як про це міркує?
Хто знає, лорди, наміри його?

Єпископ

Кому ж їх знати краще, аніж вам?

Бекінгем

Мені? Чому, мілорде? Ми знайомі,
Та я не знаю – що в його душі,
Як він не знає – що в моїй чи вашій.
Про наміри його скоріше Гастінгс
Сказати може: він із ним близький.

Гастінгс

Так, герцог дуже приятний до мене,
Але його про день коронування
Я не питав, а він не говорив,
Яка ухвала бажана для нього.
Та ви, мілорди, призначайте день,
Подам я замість герцога свій голос:
Він, певне, не образиться на це.

Входить Г л о с т е р.

Є п і с к о п

Та ось іде сам герцог, в добрий час.

Г л о с т е р

Вітаю вас, вельмишановні лорди!

Сьогодні я проспав, та, сподіваюсь,

Моя відсутність вам не заважала

У вирішенні всіх нагальних справ.

Б е к і н г е м

Коли б ви запізнилися на вихід,

То репліку за вас подав би Гастінгс –

Про те, коли вінчати короля.

Г л о с т е р

Відважитись на це міг тільки Гастінгс:

Мене він добре знає й щиро любить.

Г а с т і н г с

Вам дякую, мілорде, від душі!

Г л о с т е р

Єпископе Ілійський!

Є п і с к о п

Що, мілорде?

Г л о с т е р

У вас в саду у Холбурні я бачив

Чудові полуниці. Не могли б

Послати, щоб зібрали нам на пробу?

Є п і с к о п

О так, пошлю із радістю, мілорде.

(Виходить.)

Г л о с т е р

(до Бекінгема)

Прошу вас на два слова, Бекінгеме.

(Відводить його на бік.)

Вже з Гастінгсом наш Кетсбі говорив,

Питав його – чи з нами він? А той

Скипів і заявив, що не дозволить,

Щоб син його любимого монарха
(Так по-холопськи висловився він)
Позбувся королівського престолу,
Мовляв, скоріше голову складе.

Б е к і н г е м
Давайте не надовго з вами вийдем.

Глостер і Бекінгем виходять
С т е н л і
Ми не обрали день для торжества.
Я думаю, що завтра – надто рано.
Відкласти трохи радий був би сам,
Щоб краще міг усе підготувати.

Повертається є п і с к о п І л і й с ь к и й.

Є п і с к о п
Де ж лорд-протектор? Я уже послав
У сад за полуницею прислугу.

Г а с т і н г с
Який привітний герцог і веселий!
Розважений приємними думками,
Як тепло привітався з нами він!
Між християн він менш за всіх людей
Ненависть і любов ховати здатний:
Що в серці, те у нього й на лиці.

С т е н л і
І що ж ви по обличчю прочитали?

Г а с т і н г с
Що ні на кого зла він не тримає,
Інакше б у очах читався гнів.

С т е н л і
Дай Бог, щоб так було, як ви сказали.

Входять Г л о с т е р і Б е к і н г е м.
Г л о с т е р

Скажіть мені, що заслужили ті,
Хто, смерть мою задумавши, вдалися
До підступів бісівських, чародійства
І зіпсували чарами мене?

Г а с т і н г с

Всі знають, як люблю я вас, мілорде,
І через це бажаю першим я
І суду, й кари; хоч би хто був злодій,
Йому одна належна кара – смерть.

Г л о с т е р

Хай будуть очі свідками злодійства!
Погляньте, як мене зачарували:
Моя рука, мов хвороблива гілка,
Зненацька всохла! А вrekli мене
Підступна Едуардова вдова
І потаскуха Шор – дві кляті відьми.

Г а с т і н г с

Мілорде, та якщо це їх вина...

Г л о с т е р

"Якщо"? Як смієш, захисник повії,
Мене дражнити цим своїм "якщо"?
Велю рубати голову йому!
Не сяду їсти, доки не побачу
Відтятою її. Вам доручаю
Це, Ловеле і Реткліфе. Всі інші,
Кому я дорогий, за мною йдіть.

Всі ідуть, крім Гастінгса, Реткліфа і Ловела.

Г а с т і н г с

О горе, горе Англії й мені!
Безумець! – міг усе я відвернути.
Приснилось Стенлі – вепр зірвав шолом,
Та, сміючись, я знехтував пророцтвом.
Мій кінь спіткнувся тричі на шляху
У Тауер і дибки став при в'їзді,
Мов відчував: везе мене на смерть.

Тепер мені потрібний той священик...
А як я говорив із посланцем!
Як я радів, що ворогів моїх
У Помфреті сьогодні вранці стратять,
А я в пошані й милості живу!
О Маргарито! Як твої прокльони
Упали враз на голову мою!

Р е т к л і ф
Коротше! Вже обідати пора,
Чекає герцог голову відтяти.

Г а с т і н г с
Ми швидкоплинних милостей людських
Шукаємо, забувши Божу милість!
Та хто чекає їх, живе, немов
Матрос-п'яниця на верхівці щогли:
Бо може хитавиця корабля
Його щомиті скинути у море.

Л о в е л
Доволі марно скиглити! Пора.

Г а с т і н г с
О Річарде кривавий! Рідна земле!
Пророчу я тобі жахливий час!
Ведіть мене на плаху, і злочинцю
На глум віддайте голову мою.
Той, хто сміється, сам вже на краю.

Ідуть геть.

Сцена п'ята

Лондон. На стінах Тауера.
Входять Г л о с т е р і Б е к і н г е м
в іржавих, дивних обладунках.

Г л о с т е р
Ну, друже, чи зумієш ти тремтіти,
І полотніти, й подих зупиняти,

І говорити, й замовкати знов,
Немов би ти від страху втратив розум?

Б е к і н г е м
Як справжній трагік, буду озиратись,
І белькотіти щось про небезпеку,
Здригатися і зображати жах.
Налякана усмішка й дикий погляд
Мені в пригоді стануть неодмінно,
Щоб втілити нарешті задум наш.
Та де ж, одначе, Кетсбі? Щось не видно.

Г л о с т е р
Дивись: лорд-мера він сюди веде.

Входять л о р д - м е р і К е т с бі.
Б е к і н г е м
Лорд-мер...
Г л о с т е р
Пильнуйте цей підйомний міст!

Б е к і н г е м
Б'ють в барабан...

Г л о с т е р
Огляньте мури, Кетсбі!
Б е к і н г е м
Послали ми за вами, лорде-мере...

Г л о с т е р
Гей, озирнись і захищайся - ворог!

Б е к і н г е м
Хай береже нас Бог і правота!

Г л о с т е р
Чекай, це наші друзі: Реткліф, Ловел.

Входять Л о в е л і Р е т к л і ф з головою Гастінгса.

Л о в е л

Ось голова, з якою розпрощався
Мерзенний зрадник, віроломний Гастінгс.

Г л о с т е р

(плаче)

Як я любив того, за ким тужу!
У світі християнському, я думав,
Немає більш беззлобної істоти,
Ніж він. У нього вписував мій дух
Думки найзаповітніші, як в книгу.
Він так свої пороки прикривав
Личиною цнотливості, що люди
Його вважали мало не безгрішним,
Хоч він у блуді жив із місіс Шор.

Б е к і н г е м

О так! Він, як ніхто, умів ховати
Свою зрадливу і підступну сутність.
Цей підлий зрадник, уявіть собі,
(А ні - то хоч повірте нам на слово)
Запланував сьогодні на нараді
Убити лорда Глостера й мене.

Л о р д - м е р

Невже?

Г л о с т е р

Чи ми - язичники, невірні,
Щоб зважитися стратити його
Без суду й слідства, всупереч закону,
Коли б не надзвичайна небезпека?
Щоб врятувати Англію й себе,
Ми змушені були його скарати.

Л о р д - м е р

Врятуй вас Бог! Він заслужив на смерть.
Ви правильно, мілорди, так вчинили:
Хай буде іншим злодіям урок!
Від Гастінгса добра вже не чекав я,
Відколи він злигався з місіс Шор.

Г л о с т е р

Ми вирішили стратити його,
Як тільки ви надійдете, мілорде,
Але поспішність наших вірних друзів
Зробити, як бажали, не дала.
Хотілось нам, щоб ви самі почули,
Що злодій говорив, як зізнавався
У небезпечних намірах своїх,
Щоб потім ви могли перед народом
Засвідчити, що страта – справедлива,
І в ній ніхто не звинуватив нас.

Л о р д – м е р
Я з ваших слів все зрозумів, мілорде,
Немов би сам і бачив це, і чув.
Зберу я всіх шановних громадян
І поясню їм необхідність страти.

Г л о с т е р
Хотілось нам, щоб ви були на ній.
Тоді б чуток уникли ми зловісних.

Б е к і н г е м
Запізнення, проте, вам не завадить
Підтвердити усе, що чули ви.
Щаслива путь, шановний лорде-мере!
Лорд-мер іде геть.

Г л о с т е р
За ним, мій Бекінгеме, поспіши!
Він в ратушу побіг народ збирати.
Ти в натовпі в зручний момент шепни
Про незаконність діток Едуарда.
І нагадай, як він послав на страту
Трактирника, який пожартував,
Що син його корону успадкує:
Нещасний мав на думці свій трактир
Із назвою на вивісці "Корона".
Ще нагадай про хтивість короля,
Скотячу нерозбірливість в стосунках;
Як гвалтував їх дочок і жінок,
Як дике серце й заздрісний свій зір,

Не стримуючись, кидав він на здобич.
Як треба, то й мене ти зачепи.
Скажи: коли родився Едуард,
То воював у Франції мій батько,
Йорк доблесний, який співставив строки
І визнати своїм не захотів
В його відсутність родженого сина.
Скажи, що і обличчям Едуард
Із Йорком славним зовсім був не схожий.
Але цього торкайся обережно:
Ти знаєш сам, що мати ще жива.

Б е к і н г е м

Не сумнівайтесь, буду красномовним,
Неначе я для себе клопочусь
Про нагороду золоту. Бувайте!

Г л о с т е р

Зробивши справу, приведи усіх
В Бейнардський замок. Знайдете мене
В оточенні найвченіших прелатів.

Б е к і н г е м

Іду - і до четвертої години
Із ратуші новин чекайте ви.

(Виходить.)

Г л о с т е р

(До Ловела)

Скоріш іди за преподобним Шоу.

(До Кетсбі)

А ти - за братом Пенкером. Обох
Просіть в Бейнардський замок за годину.

Ловел, Кетсбі й Реткліф ідуть геть.

Тепер таємно накажу прибрати

Дітей Георга Кларенса подалі.

Та ще звелю, щоб ні одна душа

До принців молодих не допускалась.

(Іде геть.)

Сцена шоста

Лондон. Вулиця.

Входить п и с а р із паперами в руках.

П и с а р

Ось грамота, в якій шляхетний Гастінгс,

Як зрадник, прирікається до страти.

Я начисто усю переписав

Її для проголошення в соборі.

Дивіться, як підстроєно це спритно:

Писав я текст приблизно півдоби, –

Його вночі прислав до мене Кетсбі, –

Не менший час пішов на чорновик,

А Гастінгс був живий ще нині вранці,

Не викритий, не страчений і вільний!

Оце часи! Та хто ж такий дурний,

Щоб не помітив явну підтасовку?

І хто про це насмілиться сказати?

Жахливий світ, де владарює зло!

Таких часів ще досі не було.

(Іде геть.)

Сцена сьома

Двір Бейнардського замку.

Входять з одного боку Г л о с т е р,

з іншого – Б е к і н г е м.

Г л о с т е р

Ну як? Про що говорять городяни?

Б е к і н г е м

Пречистою клянусь, усі мовчать.

Ніхто ні слова, ніби оніміли.

Г л о с т е р

Усі мовчать? А ти їм говорив,

Що діти Едуарда незаконні?

Б е к і н г е м

Аякже. І про шлюбний договір

Із леді Льюсі, і про інший також –

З французькою принцесою – казав.

Розказував про хіть його нестримну,
Про гвалтування дочок і дружин.
Казав і про жорстокість Едуарда,
І про його походження сумнівне,
І що на батька був несхожий він.
Казав, що ви – то зовсім інша справа:
І духом, і обличчям – справжній Йорк.
Казав їм про шотландські перемоги,
Про вашу твердість й доблесть на війні,
Про мудрість в мирні дні, про вашу щедрість,
Про доброчесність, лагідність, відвертість.
Здається, я нічого не забув,
Що нам надалі може знадобитись.
Кінчаючи промову, я сказав:
— Всі, хто добра бажають Батьківщині,
Кричіть: "Нехай живе король наш Річард!"

Г л о с т е р

І що? Вони і справді закричали?

Б е к і н г е м

Помилуй Бог, не крикнув ні один.
Стояли, мов із каменю боввани,
Без руху, сполотнілі й мовчазні.
Я докоряти став, спитав у мера,
Що означає їх мовчання вперте?
Він відповів: мовляв, не звик народ
Такі промови слухати, потрібен
Глашатай тут. Я наказав йому
Мою промову всю переказати,
Він і почав: "Так герцог говорив,
Так думає". Від себе ані слова.
Коли замовк, то спільники мої,
Що оддалік стояли, закричали
Безладно, вгору кинувши шапки:
"Нехай живе король англійський Річард!"
Я скористався цим і проказав:
"Спасибі, співвітчизники і друзі!
Цим одностайним схваленням промови
Ви показали мудрість і любов
До Річарда". Сказавши це, пішов.

Г л о с т е р

От без'язикі телепні! Мовчали?

Б е к і н г е м

Казати правду, ані пари з вуст.

Г л о с т е р

Тож лорда-мера з челяддю не ждати?

Б е к і н г е м

Ні, зараз прийдуть. Зобразіть свій страх

І зразу не виходьте – хай попросять.

З'явіться з молитовником в руках,

А з двох боків – єпископи шановні.

До цього я увагу приверну.

Та поламайтесь, наче та дівиця,

Що каже, поступаючися: "Ні!"

Г л о с т е р

Якщо мене так будете просити,

Як буду я уперто опиратись,

То справу до ладу доведемо.

Б е к і н г е м

Ідіть скоріш, бо стукає лорд-мер.

Глостер виходить.

Входять л о р д - м е р і г о р о д я н и .

Б е к і н г е м

Вітаю, лорде-мере. Я чекаю,

Чи згодиться прийняти герцог нас.

Входить К е т с б і .

Що герцог відповів на просьбу, Кетсбі?

К е т с б і

Мілорде, він просив відкласти зустріч

На завтра-післязавтра. Зараз він

З єпископами бесіду веде,

І роздуми свої благочестиві

Для світських справ не може припинить.

Б е к і н г е м

До герцога, прошу вас, поверніться.
Скажіть, що я, лорд-мер і олдермени
Прийшли до нього в цей знаменний час
І просимо зустрітися із нами:
Про всенародне благо мова йде.

К е т с б і

Я зараз доповім йому про це.
(Виходить.)

Б е к і н г е м

(до лорд-мера)
Так, герцог Глостер – це не Едуард:
Не віддається він розпусті в ліжку,
А молиться навколішках смиренно;
Проводить не з повіями він час –
Святе Письмо з монахами тлумачить;
Не ніжиться, нарощуючи жир,
Думками вдосконалює він душу.
Якби ж узяв цей добродішній принц
Собі на плечі весь тягар правління,
Була б щаслива Англія тоді.
Та я боюсь, – його не умоти.

Л о р д - м е р

Врятуй нас Бог! Невже відмовить він?

Б е к і н г е м

Боюся, що відмовить. Ось і Кетсбі.
Входить К е т с б і.
Ну, Кетсбі, що тепер сказав мілорд?

К е т с б і

Дивується, навіщо, ваша світлість,
Прийшли сюди ви з натовпом народу,
Його не попередивши про це?
Боїться він, що наміри нечисті.

Б е к і н г е м

Як гірко, що мене шляхетний герцог
У намірах нечистих запідозрив!

Клянусь, що з чистим серцем ми прийшли
До нього. Так йому і передайте.
Кетсбі виходить.
Коли береться набожна людина
За чотки – вже її не відірвеш:
Такий солодкий захват молитовний.

Кетсбі повертається.
На галереї з'являється Г л о с т е р між двома
є п і с к о п а м и.
Л о р д – м е р
Дивіться – він! З єпископами разом.

Б е к і н г е м
О так, з двома стовпами благочестя,
Підтримкою від суєтних бажань.
Погляньте, молитовник у руці! –
Людини добродісної окраса.
— Пантагенете славний і великий!
Прислухайся до наших молитов!
Пробач, що мимоволі перервали
Благочестиві роздуми твої.

Г л о с т е р
Мілорде, вам не треба вибачатись:
Я сам прошу пробачення за те,
Що, в молитви поринувши душею,
На дружній заклик не відразу вийшов.
Мілорде, що сюди вас привело?

Б е к і н г е м
Що привело? Напевне, Божя воля
І голос люду, що живе без влади.

Г л о с т е р
Боюся я, що нехотя завдав
Відчутної образи городянам,
І ви прийшли, щоб висловить її?

Б е к і н г е м
О так. Та ви, дослухавшись до просьби,

Могли хоча б спокутувати гріх.

Г л о с т е р

Спокутую, бо я - християнин.

Б е к і н г е м

Дізнайтеся: провина ваша в тому,
Що ви чомусь відмовились від влади,
Від скіпетра і трону ваших предків,
Обов'язки спадкові, і права,
І славу королівської родини
Віддавши гілці кволій і гнилій.
Прокиньтесь в ім'я потреб держави
Від роздумів солодких і дрімотних!
Наш благодатний острів міг би втрати
Всі повернути, та прекрасний лик
Його укритий шрамами безчестя;
Державний стовбур нині обвивають
Рослини-паразити; може він
Усохнути і канути безвісно
У темряву убогства й забуття.
Ми молимо: врятуйте край свій рідний,
Прийміть на себе весь тягар правління
І повновладно свій народ ведіть
Не як протектор, опікун, намісник
Чи управитель у чужих маєтках,
А як законний власник, як король.
Прийшли сюди оці звичайні люди,
Як друзі, що надіються на вас,
І поступившись їх палким вимогам,
Прийшов і я молити вас за них.

Г л о с т е р

Що вдіяти? Нічого не сказавши,
Піти, чи гірко докоряти вам?
Мовчати? Та подумати могли б ви,
Що золотим ярмом людської влади,
Мені запропонованим тепер,
Безмовне спокусилось честолюбство.
Якщо ж я докоряти розпочну
За просьбу, що народжена любов'ю,
То цим образи друзям я завдам.

Не змовчу, щоб не вводити в оману,
Та й докоряти я не буду теж.
Тож ось вам, друзі, відповідь моя:
"Спасибі за любов, але повірте, –
Такої честі я не заслужив.
Коли б не залишалось перешкод
І трон я успадковував по праву,
Від величі я б радий був сховатись,
Бо грішний я і духом я слабкий.
Я в фіміамі слави задихнуся.
Мій човник не для плавання в морях.
Хвала Творцю, – нема в мені потреби.
Як є нужда, – не я потрібний вам.
Є інший плід на дереві держави.
Дозріє з часом королівський плід
І, виявившись гідним слави предків,
Своїм правлінням ошчасливить нас.
На нього покладаю я надії,
Які на мене покладали ви.
Йому по праву ця дісталась доля.
Не дай, Господь, на неї посягнуть!"

Б е к і н г е м

Мілорде, хоч шляхетна ваша мова,
Та докази сумнівні і слабкі,
Коли у суть їх вдуматись уважно.
Принц Едуард є сином короля?
Та він не син законної дружини.
Ваш брат із леді Льюїс заручився –
І може це засвідчить ваша мати.
Невдовзі вдруге заручився він
Із Боною, сестрою короля
Французького. Обох їх полишивши,
Віддав він перевагу удові,
Доволі перестиглій і зів'ялій,
Що мала вже дорослих двох синів.
Привабивши його неситий погляд,
Вона над королем дістала владу
І затягла безсовісно його
В ганебне, безсоромне двоєженство.
У шлюбі незаконному вдова

І народила сина Едуарда,
Якого принцем всі чомусь зовуть.
Я докази навів би і сильніші,
Та волі язика не надаю,
Шануючи людей, які живі ще.
Отож, мілорде, просимо прийняти
Високий сан, – якщо вже не для нас,
Не для своєї рідної країни,
То хоч для того, щоб величний рід
Очистити від домішок сумнівних
І тим спадковість влади відновить.

Л о р д – м е р
Мілорде, вас підданці слізно молять.

Б е к і н г е м
Не знехтуйте любов'ю їх, прошу!

К е т с б і
Порадуйте, мілорде, дайте згоду!

Г л о с т е р
Навіщо братись за такий тягар?
Я знаю, що не створений для трону.
Не гнівайтесь, та на прохання ваше
Не смію дати згоди і не дам.

Б е к і н г е м
Любов і вірність заважають вам
Племінника усунути від трону.
Відомо нам, який ви м'якосердий
І совісний не тільки до рідні,
А до простих людей всіх звань і станів.
То знайте, – ви поступитесь чи ні, –
Син Едуарда королем не буде.
Ми іншого зведемо на престол,
Ваш рід ганьбі і сорому віддавши.
Так вирішивши, підемо від вас. –
Нема про що просити, громадяни!

Г л о с т е р

Не гнівайся, мій добрий Бекінгеме!

Бекінгем і городяни ідуть геть.

К е т с бі

Мілорде, поверніть скоріше їх!

Відмова ваша – горе для країни.

Г л о с т е р

На плечі взяти цілий світ турбот!..

Поклич усіх назад.

Кетсбі виходить.

Бо я – не камінь.

Благання серце вразили моє,

Хоч совість і душа моя незгідні.

Повертаються Б е к і н г е м та інші.

Мій Бекінгеме і мужі премудрі!

Якщо вже твердо вирішили ви

Мені на плечі скласти ношу влади,

То незалежно – хочу чи не хочу –

Повинен я важкий тягар нести.

Але якщо, скорившись вам, зустрінусь

Із наговором, з наклепом лихим,

Хай захистить від осуду людського

Безжалісна настійливість прохань.

О, бачить Бог і бачите самі ви,

Що влади я ніскільки не бажав.

Л о р д – м е р

Все бачимо, все скажемо народу.

Г л о с т е р

Сказавши так, ви скажете лиш правду.

Б е к і н г е м

Вітаю нині вас як короля:

Нехай живе король англійський Річард!

У с і

Амінь.

Б е к і н г е м

Чи згідні завтра ви коронуватись?

Г л о с т е р

Як вирішите: все у вашій волі.

Б е к і н г е м

Тоді ми прийдем завтра, наш король,

А зараз розпрощаємось, щасливі.

Г л о с т е р

(єпископам)

До набожних занять своїх вернімось. –

Прощайте, брате мій! Прощайте, друзі!

Всі ідуть геть.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Сцена перша

Лондон. Перед Тауером.

Входять з одного боку королева Єлизавета,
герцогиня Йоркська і маркіз Дорсет,
з іншого — леді Анна, герцогиня Глостерська,
яка веде за руку маленьку дочку Кларенса
Маргариту Плантагенет.

Герцогиня Йоркська

Хто нам назустріч? То ж онука наша!

І з нею разом тітка, Анна Глостер.

Вони, напевне, в Тауер ідуть,

Щоб привітати наших милих принців. –

День добрий, дочко!

Л е д і А н н а

Хай вам Бог пошле

Усім щасливий і погожий день!

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

І вам також. Куди йдете ви, сестро?

Л е д і А н н а

Ми в Тауер. Напевне, й ви туди?

Ми ідемо, щоб щиро, від душі

Вітати благородних наших принців.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Яка ви добра, сестро. Підемо разом.
Входить Б р е к е н б е р і.

А ось і комендант сюди іде. –
Чи можете сказати, коменданте,
Як поживають принц і герцог Йоркський?

Б р е к е н б е р і
Вони здорові, королево. Тільки
Не можу я до них впустити вас.
Король суворо це заборонив.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Король?!!

Б р е к е н б е р і
Я помилився, – лорд-протектор.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Не дай Господь, щоб помилився Річард!
Як міг він з дітьми розлучить мене?
Я – мати. Хто спинить мене посміє?

Г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а
Я – їх бабуся. Хочу їх побачить.

Л е д і А н н а
Я – тітка, та як матір їх люблю.
Впустіть до них. Усю відповідальність
За вчинок ваш на себе я візьму.

Б р е к е н б е р і
О ні, міледі. Не в моїй це волі.
Я клятву дав. Тож вибачте мені.
(Іде геть.)
Входить л о р д С т е н л і.
С т е н л і
Коли б зустрів годиною пізніше

Я, герцогине, вас, тоді вітав би
Як матір двох прекрасних королев.
(до леді Анни)
За вами я, міледі. Необхідно
З'явитись вам негайно у Вестмінстер:
Із Річардом вас коронують там.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Скоріше розпустіть мені шнурки,
Щоб дати волю стисненому серцю!
Я від цієї звістки упаду!

Л е д і А н н а
Жахлива звістка! Згубна новина!

Д о р с е т
Ну, заспокойтесь. – Матінко, що з вами?
К о р о л е в а Є л и з а в е т а
О Дорсете! Залиш мене, біжи!
Нещадна смерть женеться за тобою:
Приношу я нещастя власним дітям!
Щоб вирватись із рук її пекельних,
За море ти, до Річмонда, тікай.
Скоріше геть з цієї бійні, сину!
Інакше ти примножиш список жертв
І збудеться прокляття Маргарити,
Що за життя я втратити повинна
Корону, чоловіка і дітей.

С т е н л і
Порада ваша мудра, королево.
(до Дорсета)
Не гайтеся, біжіть! Я передам
Листа із вами синові своєму.
Гонець з листом в дорозі дожене.
Затримаєтесь трохи – буде пізно.

Г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а
О вихоре, що нам несе загибель!
О черево, що Бог мені прокляв!
Ти василіска вивергнуло з себе,

Чий погляд – то невідворотна смерть.

С т е н л і

(до леді Анни)

Прошу, міледі, йти за мною слідом.

До вас з великим поспіхом я йшов.

Л е д і А н н а

З великою відразою іду.

Дай Боже, щоб розпеченим залізом

Ліг золотий вінець і мозок спік!

Єлей хай перетвориться в отруту

І вб'є мене раніше, ніж почую:

"О Боже, королеву бережи!"

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Йди, бідолашна! Я тобі не заздрю.

Не накликай на себе всі напасті,

Щоб у скорботі втішити мене.

Л е д і А н н а

Не накликати? Вже занадто пізно.

Коли за гробом Генріха я йшла,

Уся в сльозах, мені зустрівся Річард,

Що лиш недавно з рук жорстоких змив

Кров свекра разом з кров'ю чоловіка.

Сказала я, побачивши його:

"Будь проклятий! Мене із молодії

Зів'ялою вдовою ти зробив.

Тож хай, коли одружишся ти сам,

Скорбота не покине шлюбне ложе,

І хай, коли безумну знайдеш ти,

Що згодиться з тобою одружитись,

Дружину ти життям своїм знедолиш

Ще гірше, ніж мене моїм вдівством".

Не встигла я прокляття повторити,

Як на приманку слів його медових

Спіймалося моє жіноче серце,

І це прокляття в дійсності збулось:

Не довелось на Річардовім ложі

Мені забутись безтурботним сном, –

Я від його кошмарів прокидаюсь.
Та, як дочка Уоріка, напевне,
Ненависна йому я. Тож мені
Недовго залишилося пожити.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Прощай, нещасна! Жаль мені тебе.

Л е д і А н н а
Оплакую свою і вашу долю.

Д о р с е т
Прощай! Як сумно велич ти стрічаєш!

Л е д і А н н а
Прощай! Із нею розстаєшся ти.

Г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а
(до Дорсета)
До Річмонда спіши. Щаслива путь!
(до леді Анни)
До Річарда рушай. Господь – з тобою.
(до королеви Єлизавети)
У храм іди. В молитві знайдеш втіху.
А я – в могилу: спокій там і мир.
Вісімдесят гірких минуло літ:
Година щастя – тиждень горя вслід.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Чекай, іще на Тауер погляньмо. –
Ти, каменю старий, благаю, зглянься
Над бідними хлоп'ятами, яких
У древніх стінах злість замурувала!
Молю тебе, колиско кам'яна,
Дітей нещасних нянька неласкава,
Ти їх не скривдь, нічим не ображай!
У розпачі кричу тобі: прощай!

Ідуть геть.

Сцена друга

Лондон. Тронна зала в палаці.
Входять: Річард, одягнений як король,
з короною на голові, Б е к і н г е м,
К е т с б і, п а ж та інші.

К о р о л ь Р і ч а р д
Всі відійдіть. – Мілорде Бекінгеме!

Б е к і н г е м
Володарю, я весь до ваших послуг.

К о р о л ь Р і ч а р д
Дай руку.
Сідає на трон.
З допомогою твоєю
Король англійський Річард сів на трон.
Чи на короткий строк мені ця слава,
Чи довго нею тішитись мені?

Б е к і н г е м
Хай буде непорушна ваша влада!

К о р о л ь Р і ч а р д
Ох, Бекінгеме!.. Випробую я,
Чи з чистого ти золота відлитий?
Принц Едуард живий... Ти зрозумів?

Б е к і н г е м
Що далі, мій володарю?

К о р о л ь Р і ч а р д
Сказав я:
Бажаю бути справжнім королем.

Б е к і н г е м
Таж ви – король, володарю великий.

К о р о л ь Р і ч а р д
Як! Я король? Та Едуард живий.

Б е к і н г е м

Так, мій король.

К о р о л ь Р і ч а р д

Підтвердження печальне,

Що він іще живий: "Так, мій король!"

Не був ти ще недавно нетямущим.

Сказати прямо? Час прибрати вже

Двох принців. І зробити треба швидко.

Що скажеш ти на це? Відповідай.

Б е к і н г е м

Володарю, усе у вашій волі.

К о р о л ь Р і ч а р д

Ти – лід. Замерзло все твоє завзяття.

Чи згоден ти, що вмерти їм пора?

Б е к і н г е м

Мілорде, я б хотів передихнути,

Обдумати, що вам відповісти.

Я вас чекати довго не примушу.

(Іде геть.)

К е т с б і

(тихо, одному з присутніх)

Кусає губи в гніву наш король.

К о р о л ь Р і ч а р д

Простіше говорити з повним дурнем

Або із недосвідченим хлопчиськом:

Ті дивляться на тебе без підозри.

Став дуже обережним Бекінгем. –

Гей, паж!

П а ж

До ваших послуг?

К о р о л ь Р і ч а р д

Чи не знаєш

Такого, хто за золото уб'є?

П а ж

Є дворянин озлоблений один,

Хто має гордість, та не має грошей.
А золото умовить краще слів.

К о р о л ь Р і ч а р д
Як зветься він?

П а ж
Джеймс Тіррел, мій король.

К о р о л ь Р і ч а р д
А, знаю. Приведи його до мене.
Паж виходить.
Обачливий і хитрий Бекінгем
Мені віднині радником не буде.
Зі мною він ішов беззастережно,
Тепер передихнути захотів?
Ну що ж, нехай.
Входить С т е н л і.
Які новини, Стенлі?

С т е н л і
Володарю, я чув, що втік таємно
До Річмонда за море Дорсет.
(Відходить вбік.)

К о р о л ь Р і ч а р д
Кетсбі!
К е т с бі
Я тут, мілорде!

К о р о л ь Р і ч а р д
Розпусти чутки,
Що хвора безнадійно леді Анна,
А я її замкнути накажу.
Та підшукай із бідних дворянина –
Віддам за нього Кларенса дочку.
А син – дурний, для мене – не завада.
Ти що, заснув? Кажу ще раз: бреши,
Що помирає королева Анна.
Ну, рухайся! Мені потрібно знищить
Надії щонайменші ворогів.

Кетсбі виходить.

З племінницею треба одружитись –
З дочкою Едуарда – чимскоріше.
Без цього ніжки трону, мов скляні.
Женитись на сестрі, братів убивши?..
До успіху доволі дивний шлях!
Та жалості в мені немає місця.
Я весь в крові. Далеко все зайшло,
Тому що зло породжує лиш зло.

Входять п а ж і Т і р р е л.

К о р о л ь Р і ч а р д
Напевне, це і є той самий Тіррел?

Т і р р е л
Джеймс Тіррел, і покірний ваш слуга.

К о р о л ь Р і ч а р д
Не брешеш?
Т і р р е л
Перевірте це, мілорде.

К о р о л ь Р і ч а р д
Мені ти допоміг би вбити друга?

Т і р р е л
Уб'ю. Та краще – ворога, чи двох.

К о р о л ь Р і ч а р д
Ну, добре. Є два ворога у мене.
Від них не маю спокою і сну.
Їх доручаю я твоїм турботам, –
Тих байстрюків, що в Тауер послав.

Т і р р е л
Володарю, звеліть до них впустити,
І вас від них миттєво я звільню.

К о р о л ь Р і ч а р д
Твої слова – як музика! Ось пропуск.
Та підійди, я щось тобі шепну.

(Шепоче щось йому на вухо.)

Ну, ось і все. Коли ти зробиш справу,
Я полюблю й нагороджу тебе.

Т і р р е л

Мілорде, я зроблю усе негайно.

К о р о л ь Р і ч а р д

Ти, сподіваюсь, звістку подаси
До вечора?

Т і р р е л

Звичайно, мій король.

(Іде геть.)

Входить Б е к і н г е м.

Б е к і н г е м

Мілорде, я обдумав побажання,
Яке недавно висловили ви.

К о р о л ь Р і ч а р д

Облишмо... Втік до Річмонда лорд Дорсет.

Б е к і н г е м

Я чув цю неприємну новину.

К о р о л ь Р і ч а р д

До речі, Річмонд – пасинок вам, Стенлі.

Б е к і н г е м

Насмілюсь нагадати вам, мілорде,
Про слово, що дали ви нещодавно:
Ви обіцяли графство Херіфорд
З усім, що є, мені у володіння.

К о р о л ь Р і ч а р д

Пильніше за дружиною слідкуйте,
Мілорде Стенлі. В разі переписки
Із Річмондом, – відповідати вам.

Б е к і н г е м

Що на прохання скажете, мілорде?

К о р о л ь Р і ч а р д
Згадайте, напророчив Генріх Шостий, –
Тоді був Річмонд ще малим хлопчиськом, –
Що стане він англійським королем.
Можливо... все можливо...

Б е к і н г е м
Мій король!
К о р о л ь Р і ч а р д
Але чомусь пророк не передбачив,
Що сам невдовзі вбитим буде він.

Б е к і н г е м
Володаре, ви обіцяли графство.

К о р о л ь Р і ч а р д
Так, Річмонд!.. Був я в Екстері недавно.
Люб'язний мер повів мене до замку,
Що Ріджмонтом зоветься. Я здригнувся,
Бо передрік один ірландський бард,
Що, Річмонда побачивши, я вмру.

Б е к і н г е м
Володарю, прошу...

К о р о л ь Р і ч а р д
Котра година?
Б е к і н г е м
Насмілюсь вам про вашу обіцянку
Покірно нагадати...

К о р о л ь Р і ч а р д
Я спитав,
Котра година?

Б е к і н г е м
Зараз вдарить десять.

К о р о л ь Р і ч а р д
Хай б'є собі. Ти тільки не збивай.

Бекінгем
Як "не збивай"?

Король Річард
Мене ти з думки збив
Настирливими просьбами своїми.
Не схильний я сьогодні дарувати.

Бекінгем
Тоді скажіть відверто: так чи ні?

Король Річард
Не заважай. Сказав же, що не схильний.

Всі ідуть, крім Бекінгема.

Бекінгем
Он як! За вірну службу – стусани!
Для цього королем його зробив я?
Про Гастінгса згадати не завадить.
Пора до замку Брекнок утекти,
Щоб не зрубали голову кати.
(Іде геть.)

Сцена третя

Лондон. Кімната в палаці.
Входить Тіррел.
Тіррел
Здійснилося криваве злодіяння,
Жахливе і безсовісне убивство,
Якого ще не бачив рідний край.
Найняв я двох – їх Дайтон звати й Форрест –
І принців на заклання їм віддав.
Ці різники, ці кровожерні пси,
Мені розповідаючи про вбивство,
Розчулились і плакали, як діти.
"Ось так вони лежали", — мовив Дайтон.
"Так, — Форрест перебив, — ми їх знайшли
У сні, в обіймах братніх. Їхні губи,
Немов рожеві квіти на стеблі,

Від подиху невинного торкались.
Лежав на їх подушці молитовник.
В мені немов усе перевернулось,
Та сатана..." — тут мій негідник змовк,
А Дайтон доказав: "Ми задушили
Створіння безневинні, найніжніші
З усіх, що народилися колись".
Від мук сумління злодії замовкли.
Я залишив їх. Цю ганебну звістку
Я королю кривавому приніс.
Ось він іде.
Входить к о р о л ь Р і ч а р д.
Вітаю, мій владарю!

К о р о л ь Р і ч а р д
Ти з радісною звісткою прийшов?

Т і р р е л
Якщо наказу точне виконання –
Це радість, то радійте: все здійснилось.

К о р о л ь Р і ч а р д
Ти бачив трупи?
Т і р р е л
Бачив, мій король.

К о р о л ь Р і ч а р д
І сам їх поховав, мій вірний Тіррел?
Т і р р е л
Їх поховав тюремний капелан,
А де, казати правду, я не знаю.

К о р о л ь Р і ч а р д
Зайди до мене зразу по вечері,
Про їхню смерть подробиці розкажеш.
Та ще подумай добре, що тобі
У нагороду дати. Все одержиш.
А поки йди.
Т і р р е л
Покірний ваш слуга.
(Іде геть.)

К о р о л ь Р і ч а р д
Замкнув я сина Кларенса надійно,
Віддав дочку в дружини бідняку.
І принци вже у лоні Авраама,
І Анна відійшла у кращий світ.
Я знаю, що племінницю мою
Елизавету, хоче Річмонд взяти
Собі за жінку. Шлюб йому надасть
Якісь права примарні на корону.
Та перше я посватаю її.
Входить К е т с б і.

К е т с б і
Володарю!

К о р о л ь Р і ч а р д
Чого сюди вломився?
З поганими чи з добрими вістями?

К е т с б і
З поганими. До Річмонда утік
Джон Мортон. А підступний Бекінгем
Іде на нас з валлійцями своїми,
І, за чутками, військо все росте.

К о р о л ь Р і ч а р д
Єпископ Ілі з Річмондом для мене
Багато небезпечніші, ніж військо
Валлійських вайлуватих мужиків.
Засвоїв я, що страх і нерішучість
На службі у пустого зволікання.
Це справу до загибелі веде.
Стрімка навала, будь мені взірцем,
Меркурієм, божественим гінцем! –
Збирай же військо і не супереч:
Порадниками будуть щит і меч!

(Виходять.)
Сцена четверта

Лондон. Перед палацом.

Вх о д и т ь к о р о л е в а М а р г а р и т а.

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Дозріло щастя Йорків: спілий плід
Опиниться в смердючій пащі смерті.
Ховалась хитро я і слідкувала,
Як поглинає вічність ворогів.
Побачивши лише зав'язку драми,
До Франції поїду я тепер.
Та сподіваюсь, що розв'язка буде
Не менш жахлива, чорна і гірка.
Сюди ідуть. Ховайся, безталанна!
(Відходить в глибину сцени.)
Входять к о р о л е в а Є л и з а в е т а і
г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а.
К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Мої синочки! Бідолашні діти!
О, квіти, що не встигли розцвісти!
Якщо витають ваші чисті душі,
Не маючи постійного притулку, –
До мене хай, не гаючись, летять:
Нехай почують, як ридає мати!

К о р о л е в а М а р г а р и т а
(на бік)
Нехай злетять і скажуть навсібіч:
Заслужено поглинула їх ніч.

Г е р ц о г и н я
Оплакала я стільки бід і горя,
Що заніміли голос і язик.
Едвард Плантагенет, навіщо вмер ти?

К о р о л е в а М а р г а р и т а
(на бік)
Мій син був теж Едвард Плантагенет.
Обох їх смерть спіймала до тенет.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Навіщо, Боже, кинув ти ягнят
Напризволяще, в хижу вовчу пащу?

Чи ти дрімав у цей фатальний час?

К о р о л е в а М а р г а р и т а

(на бік)

А в час, як гинув Генріх? Гинув син мій?

Г е р ц о г и н я

Ти, привиде живий, скорботи житло,

Життя загибель, сліпоту очей,

Ганьба землі, могилою забута,

Живий синодик безвідрадных днів, –

Сідай на рідну землю, що залита

Святою кров'ю безневинних жертв!

(Сідає на землю.)

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Хотіла б я лягти у тебе, земле,

Як я на тебе плакати сідаю.

Не тимчасовий спокій дай, а вічний!

Чи є хоч хтось нещасніший, ніж я?

(Сідає на землю поруч з герцогинею.)

К о р о л е в а М а р г а р и т а

(виходячи вперед)

Якщо за вік вважати давність горя,

Тоді я найстаріша за усіх:

Мої нещастя почались найперше.

(Сідає поруч з ними.)

І як тужити зможемо ми разом,

Згадаймо горе ваше і моє.

Едвард, мій син, був Річардом убитий

І Генріх, чоловік, убитий ним.

Едвард, твій син, був Річардом убитий;

Твій юний Річард вбитий ним також.

Г е р ц о г и н я

Та чоловік мій Йорк тобою вбитий

І Ретленда ти вбить допомогла.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

І син твій Кларенс Річардом убитий.

Твоя утроба виштовхнула в світ
Чудовисько, яке усіх нас губить.
Той пес, який ще цуцням сліпим
Вже зуби мав, щоб рвати і кусати
Ягнят і пити їх гарячу кров,
Той нелюд, що спотворив образ Божий,
Той на землі небачений тиран,
Що править серед стогонів і зойків, –
Народжений був черевом твоїм,
Щоб нас усіх загнати у могилу.
О справедливий, праведний Господь!
Хвала тобі за те, що пес пекельний
Пожер своєї матері потомство
І дав відчути розпач наших сліз.

Г е р ц о г и н я

Ланкастера вдова, не торжествуй,
Що в горі я: тобі я співчувала.

К о р о л е в а М а р г а р и т а

Терпи, бо я за помстою голодна,
Я наїдаюсь нею досхочу.
Помер твій Едуард, що вбив мого.
І другий Едуард, онук твій, вбитий.
Твій юний Йорк до нього лиш доважок,
Бо мій один цінніший за обох.
Твій Кларенс мертвий – він вбивав Едварда.
І глядачі трагедії цієї –
Розпутний Гастінгс, Ріверс, Воген, Грей –
Зійшли дочасно у могильний морок.
Живий лиш Річард, чорний маклер пекла,
Торгаш кривавий, що купує душі
І шле туди. Та скоро вже кінець,
Хоч жалюгідний, та усім бажаний.
Розверзлася земля, палає пекло,
Чорти регочуть, моляться святі –
Чекають всі його вигнання звідси.
О Боже, підсумуй його гріхи,
Щоб я могла сказати: "Здохнув пес!"

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Так, віщувала ти, що день настане,
І я твоїх прокльонів попрошу,
Щоб проклясти цю кривобоку жабу.

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Тоді тебе я лялькою назвала,
Нікчемним сколком величі моєї.
Ти намагалась бути тим, чим я,
А стати спромоглась прологом драми.
Ти піднеслась, щоб покотитись вниз.
Дала тобі дітей на посміх доля;
Тепер ти – сон про те, чим ти була.
Ти – вивіска без величі, порожня;
Мішень строката для словесних стріл;
Актор, що зображає королеву.
Де твій король? Де діти? Де брати?
Де радощі твої? Хто заволає:
"О Боже, королеву бережи!"?
Де пери, що підлесливо схилялись?
Де натовп той, що за тобою біг?
Усе давно пройшло. І хто тепер ти?
Ти хто – дружина? Ні, гірка вдовиця.
Ти – мати? Ні, ти втратила синів.
Ти королева? Ні, ніщо в короні.
Ти милості даруєш? Ні, їх просиш.
Смієшся з мене? Ні, сміюся я.
Володарка ти, може? Ні, рабиня.
Уже твоїх не слухають велінь.
Вже повернулось колесо відплати,
І віддана у жертву часу ти.
Що ж, згадуй ти тепер, чим ти була,
І вдвічі мучся, ставши тим, чим стала.
Ти мій престол забрала; буде чесно
Забрати й частку прикрощів моїх.
Несеш ти лиш частину вантажу,
Що гне мене додолу. Незабаром
На тебе я увесь перекладу.
Тепер прощайте, горе-королево
І герцогине Йоркська. Шлях лежить
До Франції. Надіюсь, що мені
Там будуть біди Англії смішні.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Лишись іще, майстриня у прокляттях,
Навчи мене, як ворогів клясти.

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Не їж, не спи. Вночі і вдень порівнюй
Живу скорботу із померлим щастям.
Синів своїх убитих уявляй
Милішими, аніж були насправді,
А вбивцю їх – мерзеннішим, ніж є.
Ні з ким не пробуй горе поділять,
І виллється потік твоїх проклять.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Слова тупі і немічні, на жаль.

К о р о л е в а М а р г а р и т а
Їх загострить і силу дасть печаль.
(Іде геть.)

Г е р ц о г и н я
Хіба слова у горі нам потрібні?

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Заступники страждання безтілесні
І спадкоємці радощів летючі –
Слова, промовці злигоднів і бід!
Допомогти не здатні ви ніяк,
Та з вами серцю легше, як-не-як.

Г е р ц о г и н я
Дамо тоді свободу язикам!
Задушимо жорстокими словами
Цього лихого бузувіра-сина,
Як він дітей безвинних задушив.
Б'є барабан!.. Це він!.. Хай чує зойки!

Сурми і барабани. Входить к о р о л ь Р і ч а р д
з військом.

К о р о л ь Р і ч а р д
Хто зупинити смів мене і військо?

Г е р ц о г и н я

Та, що могла б спинити всі злочинства,
Які ти натворив, коли б тебе
Іще в своїй утробі задушила.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Твоє чоло у золотій короні,
Але коли б законом був закон,
Клеймо на ньому випекли б залізом!
Корону ти здобув, убивши принца,
Синів моїх нещасних і братів!
Скажи, мерзенна жабо, де вони?

Г е р ц о г и н я

Відповідай мені, де брат твій Кларенс?
Де Нед Плантагенет, його дитя?

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Де ділись Гастінгс, Ріверс, Воген, Грей?

К о р о л ь Р і ч а р д

Сурміть у сурми, бийте в барабани,
Щоб небо не почуло цих пліток
Про божого помазанника! Ну ж бо!
Сурми і барабани.
Або поштиві будьте ви зі мною,
Або я ваші крики заглушу
Ревінням труб і гуркотом нестерпним.

Г е р ц о г и н я

Ти син мені?

К о р о л ь Р і ч а р д

Хвалити Бога, так.

За це я дуже вдячний вам і батьку.

Г е р ц о г и н я

Тоді мені коритись мусиш ти.

К о р о л ь Р і ч а р д

Міледі, я на вас частково схожий
І слухати докори не люблю.

Г е р ц о г и н я
Та все ж скажу...

К о р о л ь Р і ч а р д
Я слухати не буду.

Г е р ц о г и н я
Я буду, сину, лагідна й ласкава.

К о р о л ь Р і ч а р д
Я поспішаю, коротко кажіть.

Г е р ц о г и н я
Ти квапишся? А я тебе чекала
У муках і стражданнях, свідок Бог.

К о р о л ь Р і ч а р д
Щоб припинити їх, я народився.

Г е р ц о г и н я
Ні, присягаюсь! Ти з найперших літ
Перетворив на пекло білий світ.
В дитинстві був ти злим і норовистим,
А підлітком – жорстоким, як дикун,
У юності – зухвалим і нахабним,
Став нині честолюбним і лихим,
Лукавим, кровожерливим, підступним,
Привітністю приховуючи злість.
Ти міг би пригадати хоч годину,
Коли б мені ти радість дарував?

К о р о л ь Р і ч а р д
Не пригадаю. Може, випадково,
Коли без мене снідати сідали.
Але якщо я так спротивів вам,
Не смію докучати, герцогине. –
Гей, бийте барабани!

Г е р ц о г и н я
Стій! Послухай!..

К о р о л ь Р і ч а р д
Я вже почув багато слів гірких.

Г е р ц о г и н я
Скажу тобі іще останнє слово,
Бо більше вже не говорити нам.

К о р о л ь Р і ч а р д
Отож?
Г е р ц о г и н я
Чи справедливий Бог тебе уб'є,
Не давши з перемогою вернутись,
Чи я помру від старості і горя,
Та знаю, - не зустрітись більше нам.
Тож наостанок вислухай моє
Найтяжче, найсуворіше прокляття.
Нехай воно у день страшної битви
Обтяжує й знесилює тебе
Сильніше за військові обладунки!
Молюся я за ворогів твоїх.
Хай душі бідних діток Едуарда
Їм додадуть натхнення у бою
І принесуть жадану перемогу!
Криваву долю ти обрав собі.
В ганьбі ти жив, тож і вмирай в ганьбі!
(Іде геть.)

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Є більше для проклять причин у мене,
Та менше сил. Тому скажу: "Амінь!"
(Збирається піти.)

К о р о л ь Р і ч а р д
Чекайте! Хочу з вами говорити.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Синів у мене зовсім не лишилось -
Ти їх убив. А дочок не чіпай:
Вони тепер монахинями стануть.
Прошу тебе, залиш хоч їм життя!

К о р о л ь Р і ч а р д
Так, є у вас дочка - Єлизавета:

Вона прекрасна, горда і безгрішна.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Тому її убити хочеш ти?
Дозволь їй жити! Я за це готова
Спотворити, знеславити її,
Ганьбою вкрити і себе, і доньку.
В невірності себе я звинувачу,
Скажу, що Едуард не батько їй.

К о р о л ь Р і ч а р д
Ганьбити нащо королівську кров?

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Зречусь її, щоб доньку врятувати.

К о р о л ь Р і ч а р д
Але ж ця кров – для неї кращий захист.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Не захистила кров її братів.

К о р о л ь Р і ч а р д
На жаль, зірки були до них ворожі.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Вони поганим друзям заважали.

К о р о л ь Р і ч а р д
Немилосердна доля їх згубила.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Коли вершити долі взявся ти.
Напевне, смерть дітей би не спостигла,
Якби ти Божу волю шанував.

К о р о л ь Р і ч а р д
Ви кажете, неначе я убив їх!

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Звичайно! Ти в племінників забрав

Життя, рідню, свободу, королівство!
Чия б рука серця не простромила,
Я знаю – ти ту руку направляв.
Убивця нагострив тупий кинджал
Об Річардове серце, як об камінь,
І впився він в нутро моїх ягнят.
Коли б скорбота не втішала горя,
Я про синів своїх не говорила б,
А нігті, ніби якірні гаки,
Встромила би тобі в брехливі очі
І, наче корабель, що втратив снасті,
В затоку смерті загнаний вітрами,
Розбилась об стрімчак твоїх грудей.

К о р о л ь Р і ч а р д
Міледі, ще палкіше, ніж бажаю
Собі в майбутніх битвах перемоги,
Я хочу блага вам. Я відшкодную
Ті збитки, що без наміру завдав.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Що небеса приховувати можуть?
Що може стати благом серед зла?

К о р о л ь Р і ч а р д
Міледі, піднесуться ваші діти.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Як високо? Невже – на ешафот?

К о р о л ь Р і ч а р д
Ні, на вершину величі і слави,
Найвищу владу матимуть вони.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Мою скорботу вигадками тішиш?
Які ж такі пошану, велич, славу
Ти призначаєш для дітей моїх?

К о р о л ь Р і ч а р д
Усе, що маю, і себе самого

Віддам я одному з твоїх дітей.
Але спочатку хай у Лету кануть
Всі спогади засмученого серця
Про зло, яке я буцімто завдав.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Коротше! Щоб твоя великодушність
Не припинилась швидше, ніж слова.

К о р о л ь Р і ч а р д
Твою дочку я від душі люблю.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Душевно вірю я.

К о р о л ь Р і ч а р д
У що, міледі?

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Що від душі дочку душитель любить,
Як від душі душив моїх синів,
За що йому я дякую душевно.

К о р о л ь Р і ч а р д
Не треба перекручувать слова.
Кажу, що я люблю твою дочку
І хочу королевою зробити.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Хто в королеви буде королем?

К о р о л ь Р і ч а р д
Той, хто корону дасть їй. Хто ж іще?

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Як! Ти?!

К о р о л ь Р і ч а р д
Так, я. Що скажете, міледі?

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
А як ти будеш свататись?

К о р о л ь Р і ч а р д

Про це

Хотів спитати вас: вам краще знати.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Пораду приймеш?

К о р о л ь Р і ч а р д

З радістю, міледі.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Пошли до неї сватом чоловіка,

Який братів нещасних убивав:

Хай принесе їй два кривавих серця!

Та виріжи на них "Едвард" і "Йорк".

Якщо ридати стане, подаруй

Їй хустку у крові братів убитих,

(Як батькові твоєму подала

Колись криваву хустку Маргарита) –

Хай витре очі хусткою вона.

Якщо і цим її ти не привабиш,

Пошли їй список подвигів своїх:

Як спершу ти її від двох дядьків,

Від Кларенса і Ріверса, позбавив,

А потім, із великої любові

До неї, звів зі світу тітку Анну.

К о р о л ь Р і ч а р д

Глузуйте ви з мене? Це – не шлях

Сподобатись.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Та іншого немає.

Хіба що зміниш ти свою подобу,

Не будеш тим, хто все це натворив.

К о р о л ь Р і ч а р д

Скажи, що все я скоїв через неї.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Усе дарма, бо буде їй огидним

Кривавий викуп за її любов.

К о р о л ь Р і ч а р д

Що зроблено, того вже не повернеш.
Ми часто припускаємось помилок,
Хоч потім щиро каємось у них.
Якщо синів позбавив я корони,
То з радістю дочці її віддам.
Якщо я ваших винищив нащадків,
То я віддячу вам своїм потомством,
Народженим від вашої дочки.
Звання бабусі майже рівнозначне
Іменню найсвятішому – матуся.
Онуки ж – діти, ваша кров і плоть,
Одним лише молодші поколінням.
Вам в муках не народжувати їх,
Дочці на долю випадуть ці муки.
Вам ваші діти відібрали юність,
Мої ж – леліять будуть вашу старість.
Хай втратили ви в сині короля,
Та знайдете в дочці ви королеву.
Я повернути вам усе не здатний,
Прийміть же те, що можу дати вам.
У відчаю утік на чужину
І десь один блукає син ваш, Дорсет.
Його поверне наш майбутній шлюб
До Англії, до слави і пошани.
Зробивши королевою дочку,
Вважатиму я Дорсета за брата
І матінкою буду звати вас.
І всі руїни цих тяжких часів
З подвійною пишнотою постануть.
Попереду багато світлих днів!
І кожна з ваших безутішних сліз
Повернеться перлиною морською,
Двадцятикратно зрісши у ціні,
Бо наростуть на них проценти щастя.
Ідіть же до дочки, благаю вас!
Їй досвідом сміливість передайте,
До слів кохання приготуйте слух
І розпаліть у серці честолюбство.

Відкрийте таємницю насолод,
Які її чекають у заміжжі.
Коли я покараю Бекінгема,
Бунтівника, нікчемного вояку,
Прийду до неї в лаврах переможця
І на весільне ложе поведу.
Лиш їй уся належатиме здобич,
Їй – Цезарю, що Цезаря здолав.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
То що сказати їй? Що батьків брат
Її бажає взяти за дружину?
Чи, може, дядько? Ні, напевне, той,
Ким і брати, й дядьки її убиті?
Як жениха назвати, щоб імення
Ні честь її, ні серце, ані совість
Цим сватанням обурить не могло?

К о р о л ь Р і ч а р д
Скажіть, що шлюб дасть мир країні нашій.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Мир, схожий з нескінченною війною.

К о р о л ь Р і ч а р д
Скажіть, – король їй не велить, а просить...

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
...того, що Бог забороняє їй.

К о р о л ь Р і ч а р д
Скажіть, – всевладна буде королева.
К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Щоб титул свій оплакати, як я.

К о р о л ь Р і ч а р д
Скажіть, – її кохати буду вічність.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Чи довгий час триватиме вона?

К о р о л ь Р і ч а р д
Аж до кінця її безцінних днів.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Та чи багато в неї днів безцінних?

К о р о л ь Р і ч а р д
Як побажають небо і єство.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Скоріш, як пекло й Річард побажають.

К о р о л ь Р і ч а р д
Скажіть, що я – володар, їй підвладний.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Огидна влада підданій твоїй.

К о р о л ь Р і ч а р д
За мене красномовніше просіть.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Прикрас правдивій мові не потрібно.

К о р о л ь Р і ч а р д
Тож про любов мою кажіть простіше.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Та просто і брехливо – вийде грубо.

К о р о л ь Р і ч а р д
Мілкі й гарячі вислови у вас.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
О ні, вони холодні і глибокі,
Немов могили брата і синів.

К о р о л ь Р і ч а р д
Цих струн не зачіпайте: все минуло.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Чи можу не торкатися цих струн,
Допоки не порвались струни серця?
К о р о л ь Р і ч а р д
Міледі, я клянусь святим Георгом,
І орденом Підв'язки, і вінцем...

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
...який украв, знеславив, осоромив...

К о р о л ь Р і ч а р д
Клянусь...

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Нічим! Для тебе клятв нема!
Бо ти Георга святості позбавив,
Чесць лицарську твій орден розгубив,
А крадений вінець всю велич втратив.
Щоб я тобі повірила, клянися
Хоча би тим, чого ще не зганьбив.

К о р о л ь Р і ч а р д
Клянусь собою!

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Ти - суцільне зло.

К о р о л ь Р і ч а р д
Покійним батьком.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Ти - ганьба для батька.
К о р о л ь Р і ч а р д
То - всесвітом.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Його зробив ти пеклом.

К о р о л ь Р і ч а р д
Тоді Творцем!

К о р о л е в а Є л и з а в е т а

Ти грішний перед ним.
Шануючи присягу перед Богом,
Ти б не порушив згоди поміж знаттю,
Яку король, мій хворий чоловік,
До смерті встановити намагався.
Шануючи присягу перед Богом,
Не одягнув би ти метал державний,
Вінець вінчав би синове чоло.
Були б живі сини мої і брат,
Яких, клятвопорушник, обернув ти
На здобич тління, їжу для черви.
То чим же клястись будеш ти?

К о р о л ь Р і ч а р д
Майбутнім.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Майбутнє ти минулим сплямував.
Багато сліз в майбутньому проллється
Через діла, що ти уже накоїв.
Скількох батьків ти, злодіє, убив?
Ще довго дітям плакати за ними.
Скількох синів, зарізаних тобою,
Іще оплачуть бідні матері?
Ні, не клянись майбутнім, бо воно
Твоїм минулим зганьблене давно.

К о р о л ь Р і ч а р д
Як неспростовно те, що я бажаю
Собі в майбутній битві перемоги,
Так вірно й те, що щиро каюсь я.
Хай сам себе, якщо брешу я, знищу!
Нехай відніме небо в мене щастя,
Хай світла день не дасть, спочинку – ніч!
Нехай мені ворожі будуть зорі,
Якщо всім серцем, свято, чисто, вірно
Я королівську не люблю дочку!
В ній – щастя і для мене, і для тебе.
А ні – тоді мене, тебе, її,
Всю Англію і безліч християн
Загибель жде, винищування, смерть.

Мій з нею шлюб – один лиш порятунок.
Мій з нею шлюб – лиш він врятує нас.
Ласкава мати, – так вас маю звати, –
Послом свого кохання вас пошлю.
Ведіть про мене мову: не про те,
Яким я був, – про те, яким я стану;
Не про минулі справи – про майбутні
Їй говоріть, і впертістю своєю
Ви намірів величних не губіть.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Піддатися диявольській спокусі?

К о р о л ь Р і ч а р д
Якщо веде спокуса до добра.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Та щоб для себе я себе забула?

К о р о л ь Р і ч а р д
Якщо приносить пам'ять тільки шкоду.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Але ж це ти убив моїх дітей!
К о р о л ь Р і ч а р д
У доччиному лоні їх зачну,
І терпеливо виношені нею,
Народяться вони на втіху вам.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Мені дочку схилати до заміжжя?

К о р о л ь Р і ч а р д
Щоб щастя материнства знов прийшло.

К о р о л е в а Є л и з а в е т а
Піду до неї. Напиши листа,
І рішення дізнаєшся від мене.

К о р о л ь Р і ч а р д
Цілунок ніжний передайте їй –

Знак вірності. Прощайте.
Королева Єлизавета виходить.
Ну, нарешті!
Розтанула уперта удовиця!
Входить Р е т к л і ф, за ним К е т с б і.
Ну що, які новини?

Р е т к л і ф
Мій король!
Край західного берега з'явився
Великий флот. Стікаються туди
Невірні друзі наші, та без зброї.
Всі думають, що Річмонд флот привів
І висадку почне, як тільки прийде
Йому на допомогу Бекінгем.

К о р о л ь Р і ч а р д
Скоріше шліть до Норфолка гінця:
Ти, Реткліфе, скачи... Чи Кетсбі... Де він?

К е т с б і
Я тут.
К о р о л ь Р і ч а р д
Скачи до Норфолка негайно!

К е т с б і
Так, мій король, уже лечу чимдуж.

К о р о л ь Р і ч а р д
(до Реткліфа)
Іди сюди. До Солсбері скачи,
І як приїдеш...
(до Кетсбі)
Бовдуре лінивий!
Чому стоїш, до герцога не їдеш?

К е т с б і
Володаре, повинен знати я,
Який наказ я маю передати.

К о р о л ь Р і ч а р д

Так, справді, добрий Кетсбі... Передай:
Хай піднімає військо, – все, що зможе, –
І в Солсбері з'єднається з моїм.

К е т с бі

Іду.

(Іде геть.)

Р е т к л і ф

Що мушу в Солсбері робити?

К о р о л ь Р і ч а р д

Як в Солсбері? Я сам туди іду.

Р е т к л і ф

Та ви мені веліли...

Входить С т е н л і.

К о р о л ь Р і ч а р д

Я роздумав. –

Які новини, Стенлі, ти приніс?

С т е н л і

Вони не дуже радісні для вуха,

Та не такі й погані вже вони.

К о р о л ь Р і ч а р д

Ти що, прийшов загадки задавати?

Ні добрі, ні погані... Навпрямки

Сказав би все, а не ходив по колу.

С т е н л і

Граф Річмонд в море вивів кораблі.

К о р о л ь Р і ч а р д

Нехай би море їх і проковтнуло

З цим боягузом разом!.. А навіщо?

С т е н л і

Цього не знаю, можу лиш гадати.

К о р о л ь Р і ч а р д

Гадати? Що ж ти, Стенлі, нагадав?

С т е н л і

Що Дорсет, Бекінгем і Мортон хочуть
Його звести на королівський трон.

К о р о л ь Р і ч а р д

Чи вільний трон? Чи загубив я меч?
Чи вмер король? Нема в країні влади?
Хто ще живий із Йорків, окрім нас?
Кому ж на троні бути, як не Йорку?
То нащо Річмонд шастає в морях?

С т е н л і

Володарю, гадати не посмію.

К о р о л ь Р і ч а р д

Гадати смів, що в королі він пнеться,
Та думати не смів, куди пливе?
То, може, ти втекти до нього хочеш?

С т е н л і

Навіщо ви не вірите мені?

К о р о л ь Р і ч а р д

Чом військо не привів, щоб дати відсіч?
Куди поділись друзі і васали?
Втекли на захід, щоб допомогти
Бунтівникам у висадці на берег?

С т е н л і

Володарю, на півночі вони.

К о р о л ь Р і ч а р д

Чому вони такі холодні друзі?
На півночі! В той час, як королю
На заході потрібне сильне військо.

С т е н л і

Не мав я, мій володарю, наказу.
Пошліть мене, і військо я зберу,
Щоб повести його на зустріч з вами.
Лише скажіть мені – коли і де.

К о р о л ь Р і ч а р д

Пошлю, а ти до Річмонда втечеш!

Ні, я тобі не вірю.

С т е н л і

Повелитель,

Хіба я заслужив такі підозри?

Я брехуном і зрадником не був.

К о р о л ь Р і ч а р д

Ну добре. Поспішай збирати військо.

Та син твій Джордж залишиться у нас.

Як слова не дотримаєш, то сину

Не втримати на плечах голови.

С т е н л і

Я вірним буду. Бережіть його.

(Виходить.)

Входить п е р ш и й г о н е ц ь.

П е р ш и й г о н е ц ь

Володарю, привіз я з Девонширу

Від вірних друзів безсумнівну звістку:

Сер Едвард Кортні і єпископ Екстер,

Його зарозумілий старший брат,

Зі спільниками заколот вчинили.

Входить д р у г и й г о н е ц ь.

Д р у г и й г о н е ц ь

Мій повелитель, графство Кент повстало.

До Гілфордів надходять звідусіль

Підкріплення, і сили їх ростуть.

Входить т р е т і й г о н е ц ь.

Т р е т і й г о н е ц ь

Король всевладний! Військо Бекінгема...

К о р о л ь Р і ч а р д

Геть, вороння! Доволі каркати смерть!

(Б'є гінця.)

Ось! Ось тобі! Носи звістки хороші!

Т р е т і й г о н е ц ь

Володарю, сказати я хотів,
Що від дощів і повені страшної
Розсіялося військо Бекінгема,
А сам він десь ховається, самотній.

К о р о л ь Р і ч а р д
Пробач! Ось гаманець – він зніме біль.
Чи нагороду вже оголосили
Тому, хто зловить нам бунтівника?

Т р е т ь і й г о н е ц ь
О, так! Оголосили нагороду.

Входить ч е т в е р т и й г о н е ц ь.
Ч е т в е р т и й г о н е ц ь
Є чутка, що у Йоркширі повстали
Сер Томас Ловел і маркіз лорд Дорсет.
Та є і добра звістка, мій король:
Бретонський флот розсіяв шторм. І Річмонд
На Дорсетширський берег вислав шлюпку,
Щоб розпитати: друзі там чи ні?
Загін, який розвідникам зустрівся,
Їм сповістив, що Бекінгем прислав
На поміч їх. Та Річмонд не повірив,
Підняв вітрила і пішов в Бретань.

К о р о л ь Р і ч а р д
Вперед! В похід! Готові ми боротись.
Якщо до нас не вторглись чужоземці,
Розіб'ємо своїх бунтівників.

Входить К е т с б і.
К е т с б і
Мілорде, захопили Бекінгема.
Це краща звістка з двох, що я приніс.
А друга – та, що висадився Річмонд,
Із військом він у Мілфорді стоїть.
Погана звістка, та кажу, що є.

К о р о л ь Р і ч а р д
Ну, в Солсбері! Доволі теревень!

Могли б ми вже здобути перемогу
Або програти бій по-королівськи.
Хай привезуть до мене Бекінгема
У Солсбері. Рушаймо всі. Вперед!

Сурми. Всі ідуть.

Сцена п'ята

Кімната в будинку лорда Стенлі.
Входять С т е н л і і с е р К р і с т о ф е р Е р с у і к.

С т е н л і

Сер Крістофере, Річмонду скажи,
Що вепр кривавий в себе у хліву
Заручником залишив Джорджа Стенлі.
Якщо повстану, він його уб'є,
Ось через що я виступить не можу.
За мене поручись і передай:
Віддасть йому охоче за дружину
Свою дочку нещасна королева.
Ви знаєте, де нині він стоїть?

Е р с у і к

В Уельсі, в Пембруку чи в Харфордвесті.

С т е н л і

А хто зі знаті перейшов до нього?

Е р с у і к

Сер Волтер Херберт, знаменитий воїн,
Сер Гілберт Толбот і сер Вільям Стенлі,
Відважний Пемброк, Оксфорд, сер Джеймс Блент,
І Райс-ап-Томас із своїм загоном,
І ще багато визначних дворян.
Усі вони гуртом ідуть на Лондон,
Якщо їм ворог шлях не перетне.

С т е н л і

До Річмонда скачи і передай
Цього листа – я все у ньому виклав.
(подає лист)

Прощай.
Ідуть геть.

ДІЯ П'ЯТА

Сцена перша

Солсбері. Рівнина.
Входять ш е р и ф У і л т ш и р с ь к и й
і варта з Б е к і н г е м о м, якого ведуть
на страту.

Б е к і н г е м
Не хоче Річард говорить зі мною?

Ш е р и ф
Король відмовив. Підкоріться долі.

Б е к і н г е м
Ти, Гастінгсе, ви, Воген, Ріверс, Грей,
Ви, діти Едуарда, бідний Генріх
І син твій Едуард, – усі, хто вбиті
Підступно, беззаконно і таємно!
Якщо в цей час із гнівом і печаллю
Крізь хмари споглядаєте ви світ, –
Порадуйтеся загибелі моїй! –
Сьогодні, кажуть, День усіх померлих?

Ш е р и ф
І справді так.

Б е к і н г е м
То День усіх померлих
Для мене стане нині Судним днем.
В цей день колись, іще при Едуарді,
На вірність присягав я королю,
І королеві, і її родині.
"Якщо я зраджу, – клявся я тоді, –
Нехай мене найкращі друзі зрадять".
І дух мій нині, в День усіх померлих,
Повинен за гріхи відповісти.

Всевидючий суддя, чиє ім'я
Я у присязі згадував даремно,
Нещиру ту обітницю здійснив;
Порожнє слово обернулось ділом.
Отак він меч, що злодій нагострив,
Спрямовує йому ж таки у груди.
Збулось воно, прокляття Маргарити, –
Вона казала: "В день, коли тобі
Наповнять серце мука і скорбота,
Згадай, що я це все передрекла".
Хай кат скоріше голову руба,
Бо зло – за зло і за ганьбу – ганьба.
(Ідуть геть.)

Сцена друга

Поле поблизу Темуорта.
Входять з барабанами і знаменами
Р і ч м о н д, О к с ф о р д, Б л е н т,
Х е р б е р т та інші воєначальники
з військом.

Р і ч м о н д
Брати по зброї, друзі, що стогнали
Під гнітом тиранії! Ми дійшли
До серця батьківщини, не зустрівши
У нашому поході перешкод.
Від лорда Стенлі є хороша звістка:
Кривавий, злісний і шалений вепр,
Що вам сади витоптував і ниви,
Що вашу кров хлебтав, неначе пійло,
І нутрощі нещадно пожирав,
Під Лестером заліг, від нас не далі,
Як на один короткий перехід.
В ім'я Господнє, воїни хоробрі!
Лиш день один гарячих жнив у полі,
І вічний мир ужинок буде нам.

О к с ф о р д
Накинемося ми на кровопивця
Усі гуртом, як совість нам велить.

Х е р б е р т

До нас перебіжать від нього друзі.

Б л е н т

Вони з ним дружать тільки зі страху,

У час тяжкий вони його покинуть.

Р і ч м о н д

Тим краще нам. Вперед, в ім'я Господнє!

Нехай в бою згуртовує надія

В єдину волю сотні наших воль, –

Король із нею – бог, жебрак – король!

Ідуть геть.

Сцена третя

Босуортське поле.

Входять к о р о л ь Р і ч а р д, озброєний,

г е р ц о г Н о р ф о л к, г р а ф С е р р і,

Р е т к л і ф та інші.

К о р о л ь Р і ч а р д

Наш табір буде тут, на цьому полі.

Чому смутний ваш погляд, графе Серрі?

С е р р і

Зате бадьора й радісна душа.

К о р о л ь Р і ч а р д

Мій Норфолку!..

Н о р ф о л к

Я тут, до ваших послуг.

К о р о л ь Р і ч а р д

Зазнати нам ударів доведеться.

Як думаєте, герцоге?

Н о р ф о л к

Авжеж.

І завдавати їх, і відбивати.

К о р о л ь Р і ч а р д

Тут ставте мій намет. Тут заночую.

Солдати розставляють намет.

А завтра – де?.. А, втім, усе одно.

Яка чисельність сил бунтівників?

Н о р ф о л к

Їх тисяч шість чи сім, ніяк не більше.

К о р о л ь Р і ч а р д

Виходить, ми аж втричі їх сильніші.

Ще й королівський сан, немов фортеця.

Не вистачає ворогу його. –

Намет скоріше! – Підемо, мілорди,

Оглянемо майбутнє поле бою.

Усіх воєначальників сюди!

Ми не повинні з вами допустити

Недогляду і зайвих теревень,

Бо завтра нас важкий чекає день.

Ідуть геть.

На іншому кінці поля входять Р і ч м о н д,

с е р В і л ь я м Б р е н д о н, О к с ф о р д

та і н ш і в о є н а ч а л ь н и к и.

Солдати ставлять намет Річмонда.

Р і ч м о н д

Пішло спочити стомлене світило,

Та колісниці сонячної слід

Віщує нам на завтра день погожий.

Сер Брендоне, штандарт я вам довірю.

Хай принесуть чорнило і папір:

Складу я план для бою; всім загонам

Місця призначу, скупю поділивши

Доволі нечисленні наші сили.

Побудьте тут, зі мною, лорде Оксфорд,

Сер Вільям Брендон і Сер Волтер Херберт!

Граф Пембрук залишився із полком.

Мій добрий Бленте, побажайте графу,

Щоб ніч пройшла спокійно, і просіть,

Щоб він прийшов до мене на світанку.

Іще одне, мій добрий капітане:

Чи вам відомо, де стоїть лорд Стенлі?

Б л е н т

Якщо не помиляюся (та певен,
Що розрізнив я знамено його),
Загін його не менш, як на півмилі
Південніше від війська короля.

Р і ч м о н д

Якби могли без ризику ви, Бленте,
Прокрастися у темряві до Стенлі
І передати цей важливий лист...

Б л е н т

Я це зроблю, життям клянусь, мілорде.
Нехай пошле вам небо тихий сон.

Р і ч м о н д

Прощайте, Бленте. – Всіх прошу вас, друзі,
До мене у намет: тут прохолодно.
Нам необхідно спланувати бій.
Входить з воєначальниками у намет.

Підходять до свого намету к о р о л ь Р і ч а р д,
Н о р ф о л к, Р е т к л і ф, К е т с б і та інші.
К о р о л ь Р і ч а р д
Котра година?

К е т с б і

Дев'ять, мій король.
Вечеряти пора.

К о р о л ь Р і ч а р д

Не хочу їсти.
Подай мені чорнила і паперу.
Чи зладили забрало на шоломі?
Чи обладунки віднесли в намет?

К е т с б і

Так, мій король. Для вас усе готове.

К о р о л ь Р і ч а р д
Мій Норфолку, сьогодні у дозори
Поставиш найнадійніших людей.

Н о р ф о л к
Уже іду.
К о р о л ь Р і ч а р д
Із жайвороном встань.

Н о р ф о л к
Усе зроблю, володарю.
(Виходить.)
К о р о л ь Р і ч а р д
Гей, Кетсбі!
К е т с бі
Я тут.
К о р о л ь Р і ч а р д
Гінця до Стенлі надішли:
Щоб військо він привів до сходу сонця,
Інакше Джордж, його єдиний син,
Негайно кане у безодню ночі.
Кетсбі виходить.
(до слуги)
Налий мені вина і дай нічник.
На ранок Серрі білого сідлайте.
Списи оглянь. Вони легкі й міцні
Повинні бути, – Реткліфе!

Р е т к л і ф
Мілорде?
К о р о л ь Р і ч а р д
Нортумберленда ти сьогодні бачив?

Р е т к л і ф
Із графом Серрі, доки ще не смеркло,
Загони він обходив і бійців
Сердечно підбадьорював.

К о р о л ь Р і ч а р д
Прекрасно.
Налий вина... Не відчуваю нині

Бадьорості й душевного підйому,
Які мені властиві.
(випиває вино)
Ось. Постав.
Приготував чорнило і папір?

Р е т к л і ф
Так, мій король.
К о р о л ь Р і ч а р д
Як перевіриш варту,
Іди до себе. Прийдеш в мій намет
Перед світанком, щоб допомогти
Вдягнути обладунки. Прощавай.
Реткліф і слуги виходять.
Король Річард засинає.

С т е н л і входить в намет Річмонда,
де знаходяться Р і ч м о н д і л о р д и.
С т е н л і
Хай перемога твій шолом вінчає.

Р і ч м о н д
Нехай надасть тобі нічна пільма
Надійний захист, мій вітчим шляхетний.
Скажи мені, чи матінка здорова?

С т е н л і
Так. Молиться за Річмонда вона,
І шле тобі своє благословення.
Але до справи. Скоро ніч мине,
Ось-ось почне світлішати на сході.
Нема часу, я мушу поспішати.
Готуйся вранці зав'язати бій.
Одна нещадна і кривава битва
Подальшу долю вирішить твою.
Я змушений, на жаль, тягнути час
І в бій вступити лиш у мить останню,
Щоб на твій бік схилити перемогу.
Не смію перейти до тебе зараз,
Бо сина Джорджа, а для тебе – брата,
Негайно стратять на моїх очах.

Прощай. Не час обмінюватись нам
Словами дружби, приязні й любові,
Не час для задушевної розмови,
Для бесіди між рідними людьми.
Дасть Бог – ще наговоримось пізніше.
Прощай. Хоробрим будь і непохитним!

Р і ч м о н д

Мілорди, проведіть, будь ласка, Стенлі.
В тривозі дух, та змушений лягти,
А то мені не дасть свинцевий сон
Піднятися на крилах перемоги.
Прощайте, любі друзі, на добраніч.
Всі, крім Річмонда, виходять.
О Боже, мій небесний полководець,
Поглянь з любов'ю на моїх солдат!
Вложи їм в руки гострий меч відплати,
На ворогів спрямуй його удари
І шоломи ворожі розтрощи!
Зроби із нас своє знаряддя помсти,
Щоб ми ділами славили тебе!
Тобі свій дух безсонний доручаю,
Допоки не склепив своїх очей.
У сні й безсонні бережи мене!
(Засинає.)

З'являється п р и в и д п р и н ц а Е д у а р д а,
сина Генріха VI.

П р и в и д п р и н ц а Е д у а р д а
(до Річарда)

Тобі на серце каменем я ляжу!
Згадай, як на світанку юних днів
При Тьюксбері мене ти заколов.
За це тобі відплата – відчай смерті!
(до Річмонда)

Будь мужнім, Річмонд! Душі всіх убитих
Нещасних принців моляться за тебе.
Син Генріха підтримує тебе!
З'являється п р и в и д Г е н р і х а VI.

П р и в и д Г е н р і х а VI
(до Річарда)

Коли я смертним був, ти зрешетив
У божого помазаника тіло.
За це тобі відплата – відчай смерті!
За Генріха – карайся і помри!
(до Річмонда)
Ти чистий і безгрішний. Перемогу
У битві я тобі передрікаю,
Як я колись корону передрік.
З'являється п р и в и д К л а р е н с а.

П р и в и д К л а р е н с а
(до Річарда)
Тобі на серце ляжу, наче камінь,
Я, у вині утоплений тобою
Таємно і підступно, брат твій Кларенс.
Згадай про мене вранці у бою,
І меч у тебе виб'є відчай смерті!
(до Річмонда)
За вихідця з Ланкастерського дому
Підносять молитви убиті Йорки.
За тебе Бог! Живи і процвітай!
З'являються п р и в и д и Р і в е р с а,
Г р е я і В о г е н а.

П р и в и д Р і в е р с а
(до Річарда)
Тобі на серце ляжу, наче камінь,
Я, Ріверс, підло страчений тобою.
За це тобі одна відплата – смерть.

П р и в и д Г р е я
(до Річарда)
Згадай у битві страченого Грея,
І відчай смерті хай тебе пройме!

П р и в и д В о г е н а
(до Річарда)
Ти Вогена згадаєш і жахнешся,
І випустиш із рук ослаблих спис.
Одна тобі відплата – відчай смерті!

В с і р а з о м

(до Річмонда)

Устань! Образи наші ми встромили

У груди злодія. Переможи його!

З'являється п р и в и д Г а с т і н г с а.

П р и в и д Г а с т і н г с а

(до Річарда)

У злі, кривавий злодіє, ти жив,

І у кривавій битві ти загинеш.

За Гастінгса одна відплата – смерть.

(до Річмонда)

Ти, праведна душа, вставай мерщій!

За Англію іди в смертельний бій!

З'являються п р и в и д и м а л е н ь к и х
п р и н ц і в.

П р и в и д и п р и н ц і в

(до Річарда)

Племінників задушених згадай.

Свинцем тобі придушимо ми груди.

Впади в безодню відчаю й ганьби!

Тобі за нас одна відплата – смерть!

(до Річмонда)

Спокійно спи і з радістю прокинься.

Тебе, засновник роду королів,

Оберігають ангели від вепра!

Убиті Едуардові сини

Тобі бажають щастя й процвітання.

З'являється п р и в и д л е д і А н н и.

П р и в и д л е д і А н н и

(до Річарда)

Я, Анна, та дружина нещаслива,

Що не могла заснути біля тебе,

Прийшла, щоб потривожити твій сон.

В майбутній битві ти згадай про мене

І випусти із рук заслаблх меч.

Тобі одна відплата – відчай смерті!

(до Річмонда)

О, праведна душа! Спокійно спи!

Нехай тобі насниться перемога!

Твій ворог чоловіком був мені,
Та помолюсь за тебе у борні.
З'являється п р и в и д Б е к і н г е м а.

П р и в и д Б е к і н г е м а

(до Річарда)

Я перший просував тебе до трону
І жертвою останньою я став.
Згадай в майбутній битві Бекінгема,
Жахнись злодійства власного й помри!
Впади в обійми пекла розпростерті!
Тобі одна відплата - відчай смерті!
(до Річмонда)

Тобі я не зумів допомогти,
Та і без мене переможеш ти:
За тебе будуть ангели в бою,
А Річард - у безодні на краю.

Привиди зникають.

Король Річард прокидається.

К о р о л ь Р і ч а р д

Змінить коня... Перев'язати рани...
Помилуй, Боже!.. Що це я?.. Це ж - сон!
Як ти катуєш, совість полохлива!
Мигтіння зір... Іще триває ніч.
Холодний піт і дроз. Невже боюсь я?
Кого, себе? Нікого більш нема.
Тут тільки я. І сам собі товариш.
Убивця тут? Нема. Ні, є! Це - я.
Тікати? Як! Від себе? То від чого?
Від помсти. Сам помщуся я собі?
Я сам себе люблю. За що? За благо,
За все добро, що сам собі зробив?
О ні, скоріш ненавиджу себе я
За зло, яке я сам собі завдав!
Так, злодій я... Ні, я збрехав, неправда!
Хвали себе!.. Ні, дурню, не хвали!..
Сто язиків у совісті моєї
І кожен з них про щось своє белькоче,
Та злодій - я у розповідях їх.
Порушував я клятви - стільки клятв!
Я убивав - і втратив лік убивствам.

І всі мої гріхи – які гріхи! –
Волають до судді: "Він винен! Винен!"
О, відчаю! Ніхто мене не любить.
Ніхто, коли умру, не пожаліє.
Хто б пожаліти міг, якщо в собі
Я жалості до себе не знаходжу?
Здалось мені, що душі мною вбитих
Зійшлись в намет до мене й закликали
За муки їх помститися мені.
Входить Р е т к л і ф.

Р е т к л і ф
Мілорде!
К о р о л ь Р і ч а р д
О дияволе! Це хто?

Р е т к л і ф
Я, Реткліф, сер! Вже двічі проспівали
Дзвінкоголосі півні у селі.
Соратники усі вже на ногах,
І більшість одягає обладунки.

К о р о л ь Р і ч а р д
Я, Реткліфе, жахливий бачив сон!
Як думаєш, – соратники надійні?

Р е т к л і ф
Без сумніву.

К о р о л ь Р і ч а р д
Я, Реткліфе, боюся!

Р е т к л і ф
Не бійтеся, володарю, видінь.

К о р о л ь Р і ч а р д
Нічні видіння більш мене вжахнули,
Ніж десять тисяч воїнів живих
З таким вождем, як жалюгідний Річмонд.
Ще не світає. Хочу я пройти
По табору, послухати розмови:

Чи не бажає хтось від нас втекти?

Ідуть геть.

В своєму наметі прокидається Р і ч м о н д.

Входять л о р д и.

Л о р д и

Добридень, графе Річмонде. Ви встали?

Р і ч м о н д

Заходьте, вірні друзі. Вже встаю.

Я вас прошу – пробачте лежебоці.

Л о р д и

Як спалось вам, мілорде, уночі?

Р і ч м о н д

Блаженні сни, видіння найсолодші,

Що будь-коли наснитись можуть людям,

Злетілись в мій намет, як ви пішли.

З'явилися душі всіх, кого замучив

Жорстокий Річард. Широ зізнаюся, –

Радіє серце, бо вони мені

У битві перемогу віщували.

Котра година?

Л о р д и

Вже четверта ранку.

Р і ч м о н д

Озброїтись пора і розпочати.

(Виходить до війська.)

Вже говорив я з вами, земляки.

Не час вести розмови довгі нині.

Одне запам'ятайте: Бог і правда

У цій війні – на нашій стороні.

Молитви всіх святих і всіх убитих

Нас захистять, як стіни кріпосні.

Все Річардове військо не йому,

А нам бажає в битві перемоги.

Бо хто їх вождь? Пригноблювач, тиран,

Кривавий і безжалісний убивця,

Що, стверджуючи владу на крові,

Не розбирався в засобах для цього.
Та, ствердившись, він винищив усіх,
Хто засобом служив йому охоче.
Фальшивий він алмаз, чий сяє блиск
Лиш величчю украденого трону.
Він був одвіку ворогом для Бога.
Якщо ви з Божим ворогом б'єтесь, –
Бог збереже вас, як своїх солдат;
Якщо взялись ви звергнути тирана, –
Зітхнете вільно, скинувши його;
Якщо за рідну землю ви повстали, –
То ця земля віддячить вам стократ.
Якщо дружин рятуєте своїх, –
Вони, як переможців, вас зустрінуть;
Якщо дітей прикрили ви грудьми, –
Вас шанувати будуть і онуки.
Отож, за Бога і за справедливість –
Знамена вище! Виймемо мечі!
Життям відповідаю за поразку:
Готовий трупом в землю я лягти.
Але, у разі успіху, одержить
Належну частку кожен мій солдат.
Сурміть у сурми! Бийте в барабани!
Сміліше в бій! Надіймося на Бога!
Святий Георг із нами! Перемога!
Всі ідуть.

Входять к о р о л ь Р і ч а р д, Р е т к л і ф,
К е т с бі, почет і військо.
К о р о л ь Р і ч а р д
То що ж Нортумберленд про нього каже?

Р е т к л і ф
Що Річмонд не уміє воювати.

К о р о л ь Р і ч а р д
Він каже правду. Серрі що сказав?

Р е т к л і ф
Він посміхнувся і сказав: "Тим краще!"

К о р о л ь Р і ч а р д
Це дуже слушно, так воно і є.
Б'є годинник.
Котра година? Дайте календар.
Хто нині бачив сонце?

Р е т к л і ф
Я не бачив.
К о р о л ь Р і ч а р д
Сьогодні сонце знехтувало землю.
За книгою – година, як зійшло.
Для когось день цей справді стане чорним. –
Так, Реткліфе?
Р е т к л і ф
Напевне, мій король.

К о р о л ь Р і ч а р д
Чомусь не хоче сонце нам світити,
Нахмурились над військом чорні хмари,
А на землі роса, мов краплі сліз...
Немає сонця! Втім, його немає
Для Річмонда також. Ті ж самі хмари
Нависли наді мною і над ним.
Входить Н о р ф о л к.
Н о р ф о л к
Володарю, до зброї! Ворог – в полі.

К о р о л ь Р і ч а р д
Скоріше! Приведіть мені коня!
Пошліть до Стенлі: хай веде загони,
А я тим часом вишикую військо.
Наявні сили я розставляю так:
Передові – у ширину рівнини,
Піхоту і кінноту, а за ними
Всередині я лучників поставлю.
Піхоту герцог Норфолк поведе,
А вершників очолить Томас Серрі.
Коли почнеться бій, я поведу
Свій полк, який підтримають із флангів
Підрозділи відбірної кінноти.
І, понад все, святий Георг – за нас! –

Що, Норфолку, мені сказати хочеш?

Н о р ф о л к

Відмінний план, мілорде, як на мене.

Та ось що у наметі я знайшов.

(Подає йому папір.)

К о р о л ь Р і ч а р д

"Джек Норфолку, для тебе вихід кращий -

Не пнутися, бо Річард твій пропащий".

Глузують вороги! Але даремно.

Всі командири, по своїх місцях!

Безглузді сні мене не залякають,

Бо совість - нісенітниця. Про неї

Лиш боягузи згадують постійно,

Щоб сильних налякати і спинить.

Кулак - нам совість, меч для нас - закон.

Вперед же, в бій, щоб зберегти свій трон!

Байдуже: на щиті чи зі щитом -

Не в рай, то в пекло підемо гуртом.

(Звертається до війська.)

Я все сказав; що вам іще сказати?

Згадайте, з ким ви вступите у бій:

З ватагою бродяг і волоцюг,

З бретонським дрантям, з натовпом холопів,

З блювотиною ситої землі,

Зі зграєю розбійників заморських.

Порушили вони ваш мирний спокій,

Прийшли сюди, щоб грабувати вас,

Палити скарб, безчестити дружин.

А хто веде їх? Утікач, нахлібник,

Що годувався з милості в Бретані.

Мазунчик, що ніколи не відчув

Ні голоду, ні спраги, ні морозу.

Тож скинемо у море цю мерзоту!

Відлупимо французьких голодранців,

Яких сюди надія привела

Хоч трохи поживитись, бо інакше

Повісились би з голоду вони!

Якщо вже нам судилася поразка,

Нехай поб'є нас гідний супротивник,

Не ці бретонські виродки, яких

На їх землі топтали наші предки
Й вагітними робили їх жінок.
Цим покидькам віддати наші землі?
Дружин своїх надати для забави?
Дозволити їм дочок гвалтувать?
Здалеку чути барабани і сурми.
Ви чуєте ці сурми й барабани?
Вперед, дворяни! Латники, вперед!
Ви, лучники, без промаху стріляйте!
Ви, вершники, встромляйте в коней шпори
І небо хай жахає тріск списів!
Входить г о н е ц ь.
Ну, що сказав лорд Стенлі? Він підходить?

Г о н е ц ь
Мілорде, він відмовився іти.

К о р о л ь Р і ч а р д
Зітнути Джорджу голову негайно!

Н о р ф о л к
Уже болото ворог перейшов.
Хай Джорджа Стенлі стратять після бою.

К о р о л ь Р і ч а р д
Забилась в грудях тисяча сердець!
Вперед знамена – ворогу назустріч!
Нехай вогненним запалом дракона
Нас надихає клич: "Святий Георг!"
Вперед! Блиск перемоги – на шоломах!

Всі ідуть.

Сцена четверта

Інша частина поля.
Шум битви.
Входить Н о р ф о л к з військом,
йому назустріч – К е т с б і.

К е т с б і

На допомогу, герцого! Скоріше!
Король нелюдські творить чудеса,
Немовби небезпеку зневажає.
Коня під ним убили, піший б'ється.
Він Річмонда шукає в пащі смерті.
На допомогу, бо загине все!
Входить к о р о л ь Р і ч а р д.

.
К о р о л ь Р і ч а р д
Коня! Коня! Корону за коня!

К е т с б і
Рятуйтеся! Коня я вам добуду.

К о р о л ь Р і ч а р д
Холопе! Я життя своє поставив
На карту і діждусь фіналу гри.
Шість Річмондів, напевне, тут на полі:
П'ятох я вбив, а він усе живий!
Коня! Коня! Корону за коня!

Всі ідуть.

Сцена п'ята

Інша частина поля.
Шум битви.
Входять к о р о л ь Р і ч а р д
і Р і ч м о н д, що зійшлись у двобою;
Річмонд убиває короля Річарда й виходить.
Військо короля Річарда тікає. Сурми.
Входять Р і ч м о н д, С т е н л і, що
несе корону, л о р д и та військо.
Р і ч м о н д
Хвала Творцю і зброї вашій, друзі!
Це - перемога! Здох кривавий пес.

С т е н л і
Ти, Річмонде, надії наші справдив!
(Подає йому корону.)
Ось той підступно вкрадений вінець,

Який зірвав я з голови злочинця,
Щоб увінчати ним твоє чоло.
Носи – собі на радість, нам на щастя.

Р і ч м о н д

Нехай Всевишній скаже нам: "Амінь!"
Та чи живий ваш Джордж, дізнатись хочу?

С т е н л і

Живий і нас у Лестері чекає,
Якщо туди накажете іти.

Р і ч м о н д

Хто із вельмож у нас і в них загинув?

С т е н л і

Загинули Джон Норфолк, Волтер Феррес
Та Роберт Брекенбері й Вільям Брендон.

Р і ч м о н д

Їх з почестями треба поховати.
Оголосіть помилування всім,
Хто прийде із покорою до мене.
Покласти хочу я кінець війні
Червоної і Білої троянди,
Щоб посміхнулось їм єднанню небо,
Яке на розбрат хмурилось завжди.
Лиш зрадник не промовить нам: "Амінь!"
Була так довго Англія безумна,
Сама себе так довго шматувала:
В засліпленні брат брата убивав,
І батько йшов зі зброєю на сина,
І батьковбивцем син зробитись міг.
Суперництвом Ланкастери і Йорки
Всіх ввергли у загальну ворожнечу.
То хай же Річмонд і Єлизавета,
Нащадки королівських двох родин,
З'єднаються за Божим повелінням!
Нехай, із волі Господа, їх діти
Наступним поколінням принесуть
Блаженний спокій, щастя і достаток,

Багато мирних, безтурботних літ!

О милосердний Боже! Затупи
Той зрадницький клинок, що повернути
Минуле може, щоб вітчизна знов
Кривавими сльозами облилася.
Не місце міжусобиці жорстокій
В краю, де запанує мир і спокій.
Для нас і для наступних поколінь
Хай буде мир! Господь сказав: "Амінь!"

Ідуть геть.